

Mezhep Çatışmaları Karşısında Bütünleştirici Yaklaşım ve Çözüm Önerileri

Integrative Approach and Solution Suggestions Against Sectarian Conflicts

Ahmet BAĞLIOĞLU*

Öz

İslam mezhepleri ve onların sosyal problemleri incelendiğinde, tarih boyunca meydana gelen dini oluşumların birbirlerinden farklılaşıp ötekileşmesi süreciyle karşılaşılır. Bu süreç, 19. yüzyılda "Müslümanlar niçin geri kalmıştır" sorusuna cevap olarak mezheplerin telfiki çabalarını beraberinde getirmiştir. Ancak gelişmeler, bunun da Müslümanların birlik ve beraberliğine çare olmadığını göstermiştir. řu halde gerçek olan Müslümanların farklı görüş ve düşüncelere sahip olarak bir arada yaşamaları, mezhepsel çoğulculuğu benimsemeleri gerektiğidir. Araştırma ve yayın etiğini gözetenek kaleme aldığımız bu makalede, merhum Hasan Onat'ın literatüre kazandırdığı "İslam Ortak Paydası" kavramı ve "farklılıklarımıza rağmen bir arada yaşama ideali" ve "mezhepler üstü yaklaşım" kavramları çerçevesinde meseleyi değerlendirerek, mezhep çatışmalarına karşı bütünleştirici yaklaşım ile mezhepsel çoğulculuğun parametrelerini ortaya koymaya çalışacağız. Böylece, birlik ve beraberlik

Abstract

When the Islamic sects and their social problems are examined, one encounters the process of differentiation and marginalization of religious formations throughout history. This process brought along the efforts of uniting the sects to answer the question, "Why did the Muslims fall behind" in the 19th century. However, developments have shown that this is not a solution for the unity and solidarity of Muslims. In that case, the reality is that Muslims should live together with different views and characteristics, and they should adopt sectarian pluralism. In this article, we have written by considering research and publication ethics. We will try to reveal the parameters of the integrative approach and sectarian pluralism against sectarian conflicts by evaluating the issue within the framework of the concept of "Islamic Common Denominator" which the late Hasan Onat brought to the literature and the concepts of "ideal of living together despite our differences" and "supra-sectarian approach." Thus, the supra-sectarian perspective adorned

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri A.D., İslam Mezhepleri Tarihi, İzmir, Türkiye / e-posta: ahmet.baglioglu@deu.edu.tr / ORCID ID: 0000-0001-5852-6951.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
08.04.2023	19.06.2023	30.06.2023

DOI 10.18403/emakalat.1279455

şuuru ile bezenmiş mezhepler üstü bakış açısı, İslam ortak paydasında buluşma ideali ile Müslümanlar arasında sağlıklı bir bilincin geliştirilmesine katkı sağlayacak ve barışın tüm renklerine yaşama hakkı verecek kucaklayıcı düşünme biçimlerini sentezleyecektir. Burada ele alınacak problemler ve onlara yönelik çözüm önerilerinin öncelikle ülkemiz ve diğer Müslüman ülkelerde yaşayanların bir arada yaşama tecrübelerine katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Mezhepsel Çoğulculuk, İslam Ortak Paydası, Mezhepler Üstü Yaklaşım, Bütünleştirici Yaklaşım.

with the consciousness of unity and solidarity will contribute to the development of a healthy consciousness among Muslims, along with the idea of meeting on the common ground of Islam, and will synthesize the embracing ways of thinking that will give the right to live to all colors of peace. It is hoped that the problems to be discussed here and the solutions for them will primarily contribute to the coexistence of our country and those living in other Muslim countries.

Keywords: History of Islamic Sects, Sectarian Pluralism, Commonality of Islam, Supra-Sectarian Approach, Integrative Approach.

Giriş

Özelde Türkiye, genel ölçekte İslam Dünyasında bir arada hayatlarını sürdüren insanların birbiri arasında bağ oluşturan müşterek değer veya ayrıştırıcı unsurları belirleyen temel dinamiklerin başında, kuşkusuz, din gelmektedir. Birbirinden farklı din yorumlarının ve inanışların ayrımcılık sebebi olarak algılandığı, mezhebi aidiyetlerin öncelendiği topraklarda, beraber hayat sürme kültürünü sıhhatli bir düzlemde konumlandırmak için ilim dünyasına düşen görevler vardır. Mezhep prensipleri ve algısını haiz olunan din yorumu kat'i değildir ve tarihi koşullara, sahip olduğu kültürel kodlara, beşerin anlama becerisine, bilgi seviyesine ve olayları değerlendirmesine göre farklılıklar gösterebilmektedir.¹ Bu sebeple, din dâhilindeki farklı düşünce ve yorumlar olağan görülmelidir. Bizatihi aynı dinin üyeleri olarak müşterek değerlerde bir noktada buluşabileceğimiz inancıyla yola çıkıldığı müddetçe çatışma ortamının yerini ahenk ve uzlaşmaya bırakacağı muhakkaktır.²

İslam toplumunda ne yazık ki mensubu olunan mezheplerin çoğunlukla din gibi algılanması ve mezhep müntesiplerinin dini yaşamın merkezine kendi mezhebini koyarak bunun dışında bir anlayışa hayat hakkı tanımaması, farklı mezheplerle karşılaşıldığı noktada ötekileştirme ve çatışma tutumlarını sergilemeye yol açmaktadır. Bunun yerine mezheplerin sahip olduğu ortak dini değerler üzerinde durulması, doğal yoldan onları kutuplaşma tehlikesinden bir adım

¹ John Hick, *İnançların Gökkuşuğu*, çev. Mahmut Aydın (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002), 8-17.

² Ahmet Bağhoğlu, "Mezhepleri Anlamada İslam Ortak Paydası", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Haziran 2021): 149.

daha sakındıracak bir iç motivasyonu beraberinde getirecektir. Dolayısıyla ortak dini değer ve sembollerin bütünleştirici etkisi göz ardı edilmemeli ve yapıcı unsurlar desteklenerek mezhepler arasında bir arada yaşama idealine ışık tutulmaya çalışılmalıdır. Bu çerçevede bütünleştirici yaklaşımın üç sacayağını oluşturan mezhepler üstü yaklaşım, mezhepsel çoğulculuk ve İslam ortak paydası kuvvetlendirilerek tarihi süreçte örneklerini gördüğümüz gibi bugün de Müslümanların sevgi, saygı, bir arada yaşama ve farklılıkları birer zenginlik olarak görmesine imkân sağlayan ortak kıymetler etrafında buluşması gerekmektedir.

İslam dini, farklı gruplarca farklı biçimlerde yorumlanmış, anlaşılması ve temsil edilmiş olsa da İslam dininde asıl olan tevhit. Tevhit umdesi ile birlikte peygambere ve ahirete iman eden her bir kişinin kurtuluşa erişecek muvahhitler olduğu yadsınamayacaktır.³ Kur'an'ın kök değerleri arasında bulunan ve mümin olmanın minimal koşullarını sağlayan bu ortak paydanın görmezden gelinmemesi gerekir. Bizler, Müslümanlığa aidiyeti, mezhebi kurallarla değil, Müslümanlığın müşterek paydası olarak göze çarpan ana inanç ilkelerine inanarak edinebiliriz. Bir kimse, hangi mezhebe üye olduğu fark etmeksizin İslam'ın esas teşkil eden inanç ilkelerine inanmışsa Müslümandır. İşte bu müşterek payda, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'daki cihanşümül ahlaki prensiplerin oturmasına ve bir arada yaşama kültürünün olgunlaşmasına olanak sağlayacaktır. Akidevi mahiyette görüş ayrılıklarının ve itikadi tartışmaların çoğu dini duyarlılıktan çok, siyasî ve fikrî çatışmalardan neşvünema bulmuştur. Tarihi sifirdan okuduğumuz vakit, geçmişte yaşanan siyasi problemler temelinde belirginleşen görüş ayrılıklarının, kartopu gibi gittikçe büyüyerek önü alınamayan bir sorun oluşturduğu ve bunun bugün de sürdürülerek geleceğe taşınmasının doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

Kur'an ve Sünnet temeline inşa edilen İslam, dini zamanla ortaya çıkan anlama, algılama ve yorumlama farklılıkları nedeniyle dinin saf ve özgün mesajlarına ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle saf ve özüne ulaşma gayretleri mezhepleri nasıl anlamamız gerektiği sorununu da beraberinde getirmektedir.⁴ Amacımız mezheplerin doğru veya yanlış yönlerini tespit etmek olmayıp onları olduğu gibi kabul etmeyi gerektiren anlayışlar geliştirmektir. Mezhepler üstü yaklaşımda, mezheplerin din değil de beşer ürünü olduğunu bilip

³ Ahmet Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15:1 (2010), 75; Krş. Saffet Sarıkaya, "Maturidi'nin Din Anlayışında Hoşgörü", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* III/2 (Güz 2010), 149.

⁴ Mehmet Evkuran, "Çağdaş İslam Düşüncesinde 'Mezhep' Krizi: Mezheplerin Dinsel/Teolojik Meşruiyeti ve Sosyolojik Anlamı Üzerine", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015), 616.

mezhebi esasların doğru anlaşılması ve yeniden değerlendirilmesi, onları yok saymak şeklinde değil aksine onlardan daha etkin faydalanma manası taşımaktadır. Mezhepler, İslam Medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle redd-i miras yapmak yerine sahip olduğumuz devasa geleneksel yapılarla birlikte yaşama kültürü oluşturabilmek için neler yapılması gerektiği hususunda düşünmek ve çözümler aramalıdır.

İnanç ve fikir ayrılıklarının tefrika sebebi olarak tanınması ve bir arada varlık gösterme koşullarının sıhhatli bir zemine oturtulmaması dolayısıyla çatışma ve şiddet temayüllerinin süregeldiği bir dönemde bir arada nasıl varlık gösterebileceğimizin yol ve yordamını aramak ehemmiyet taşımaktadır. Bu açıdan İslam mezhepleri ve mezheplerin sosyal problemleri ele alındığında öncelikle asli ihtiyaç ve temel sorunlarımızı göz önünde tutarak, tarih boyunca teşekkül eden fırkaların birbirinden ayrışıp ötekileşmesine karşın neler yapılabilir sorusuna cevap aranması gerekmektedir. Biz de bu hususa işaret etmek üzere kendi zihinsel çabamızın sonucu olan “mezhepsel çoğulculuk”⁵ kavramını; merhum Hasan Onat'ın birliktelik ve hoşgörüyü tesis edici “İslam ortak paydası”⁶, farklılıklarımıza rağmen bir arada yaşama ideali ve mezhepler üstü yaklaşım kavramları ile birlikte değerlendirerek bugün çokça üzerinde durulan dini çoğulculuk, kültürel çoğulculuk, çok hukukluluk, dinler arası diyalog gibi toplumu parçalamaya dair anlayışlara karşın, bunların Müslümanların vahdetini tesis edecek anlayışlar geliştireceğini ümit etmekteyiz.

1. Mezhep Çatışmalarında Mevcut Durumun Tespiti

Mezheplerin çatışma içerisinde olması, din menşeli belli başlı nasları birbirlerinden daha farklı yorumlarla anlamlandırma ve bu hususta müşterek bir neticeye erişememe sorununda vücut bulan fikri ve fiili karşı koymaya işaret etmektedir. Uzlaşmazlık ve çatışma, toplumların yaşadığı tarihi değişimlerin neticesi olan farklılaşmalardan kaynaklanır. Herhangi bir dini grubun uzlaşmazlık ve çatışması mevzu bahis olduğunda ise, yorum ve anlayışlarda kaim olan farklılaşmanın; zihniyet yapısı, coğrafyaya ilişkin tutum, ananevi yaşayış,

⁵ “Mezhepsel Çoğulculuk” kavramı daha önce “Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Mezhepsel Çoğulculuk” isimli tebliğimizde kullanılmıştır. Bkz. Ahmet Bağlıoğlu, “Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Mezhepsel Çoğulculuk”, *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu* (Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2009), 151-163.

⁶ Hasan Onat, “İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği / Commonality of Islam and the Truth of Sects / المذاهب وحقيقة السالمي المشترك القاسم”, *İlahiyat Akademi* 5 (2017), 11-36.

medeniyet düzeyi, sahip olunan eski inanışların dini idrak etme ve onun hakkında yorum geliştirmeye tesiri gibi çeşitli nedenleri vardır.⁷

Genel itibariyle çatışma, her çeşit meydan okuma ve karşılıklı menfi ilişki manasına gelir ve kudretin, imkânların veya sosyal konumların yetersizliğine ve farklı kıymet anlayışlarından kaynaklanır.⁸ Şimşek'e göre çatışma, topluluk içerisinde birden fazla kişi veya grup arasında sınırlı kaynakların paylaşılması ya da misyon dağıtımı ile yine bu kişi veya gruplar arasındaki konum, gaye, değer ya da bakış açısı farklılıklarından neşet eden anlaşma veya uyuşma noksanlığı olarak açıklanmaktadır.⁹

Fertlerin, grupların ya da toplumların çatışma içerisinde olması, birbirlerinin mevcudiyetinin bilgisine vakıf olmalarından çok, karşı karşıya gelmelerine ve ilişki durumunda olmalarına bağlıdır. Nitekim İslam'ın doğduğu yer olan Hicaz bölgesinde yaşayan Müslüman toplum nazarında, Hz. Peygamber hayatta iken varlığından haberdar olunan Türkler ile daha sonraki dönemlerde aynı dinin paydaşları olmaya gelen ve beraberinde akıl, kıyas gibi düşünme biçimlerini de getiren Türkler aynı anlama gelmiyordu. Tıpkı burada olduğu gibi birbirinden farklı geçmiş, örf, adet, gelenek, yaşayış, düşünme biçimleri ve kültürel kodlara sahip medeniyetlerin karşılaşması neticesinde etkileme ve etkilenme doğal olduğu gibi birbirine alternatif din yorumlarını savunma refleksi de doğal bir neticedir. Bu anlamda küreselleşme sonucunda farklı medeniyetlerle karşı karşıya gelmenin mezhepler arasında yüzleşme ve çatışmayı tetiklediği söylenebilir. Bu bağlamda küreselleşme, yaşamın pek çok sahasına etki ederek fertleri tek tip bir sosyal doku oluşturacak şekilde bütünleştiren süreci ifade eder.¹⁰

Küreselleşme ve farklı düşünce yapıları taşıyan kitlelerin karşı karşıya gelmesi ile ortaya çıkan bazı yeni hallerin var olması; mahalli olsun dünya çapında olsun, bütün din tasavvurlarını bir karşı karşıya gelme ve hesaplaşmanın içerisine çekmiş vaziyettedir. Bu realite savaşında mahalli inanışların kapsayıcı olmayan din tasavvurları,

⁷ Merve Gül, "Mezhepler Arası Ötekileştirme Karşısında Mevlânâ'nın Hoşgörü Öğretisi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/6 (Haziran 2019): 351.

⁸ Stephen P. Robbins, *Organizational Behavior* (New Jersey: Prentice Hall Inc., 2001), 21.

⁹ M. Şerif Şimşek, *Yönetim ve Organizasyon* (Konya: Günay Ofset, 2002), 288.

¹⁰ Küreselleşmenin mezhepleri algılamaya tesiri için bkz. Ramazan Biçer, "Küreselleşme ve Mezhep Çatışmaları", *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Eylül 2016): 361-375.

kapsayıcı olanlar karşısında erimekte ve öz hudutları içerisinde evvelkinden daha katı bir anlayış haline dönüşmektedir.¹¹ Benzeri toplumsal bir hal insanlığın serüveninde de vakiadır -şöyle ki; birbirinden değişik menfaatler odağında bloklaşan düşünsel oluşumlar, varlıklarını koruyabilmek için her zaman diğerini üretmiş, kimliklerini dile getirirken öteki üzerinden konuşmayı seçmişlerdir.¹²

Tarihi misaller göstermektedir ki, din sahasında yaşanan küreselleşmenin sebep olduğu kutuplaşma, marjinal ve radikal çıkışları daha çok tetiklemiş; bunun sonucunda ise fırkaların birbirinden ayrıştığı noktalar daha da belirginleşmiştir. Bu portreye bakıldığında küreselleşmenin, düşünce ve inanışlardaki aşırılığı tetiklemiş olduğu anlaşılmaktadır. Cihanşümül bir din mevzu bahis olsa da, bu hal değişmemiş, aynı dine gönül vermiş çevrelerin din anlayışı hususunda müşterek bir çizgide buluşması adeta imkânsız olmuştur.¹³

İslam toplumunun daha en başlarda Hz. Peygamberin vefatının ardından tecrübe ettiği siyasi olayların dini değer ve kıstaslar üzerinden değerlendirilip tartışılması, toplumu farklı siyasi tavırlara yönelmeye mecbur bırakmıştır. Bu siyasi tavır almalar, itikadi alandan beslenmiş ve gelişerek tarih içinde İslam Mezheplerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. İslam dininin ortak paydası üzerine kurulu bu toplum, yönetimle ilgili sorunlarını din otoritesine sığınarak çözüme yoluna gitmiştir. Beraberinde aşılması güç problemler getiren dinî meşruiyet arayışı; dinin siyasi meselelerde sözcü olarak seçilmesi ve verilecek mesajın ona söylettirilmesi şeklinde gruplar arası karşılıklı mücadelenin aracı haline getirilmiştir. Diğer bir deyişle siyasi kavga din üzerinden sürdürülmüş ve sosyal bünyedeki kırılmalar da dini boyutta kendini göstermiştir.

Mezhepler bağlamında ötekileştirme söz konusu olduğunda zihinde uyanan en mühim misallerden biri de, şüphesiz, İslâm âleminin hicri 2. asrında karşılaşılmaya başlanan, Mezhepler Tarihi yazıcılığının başta gelen problemleridir -ki; makâlât, milel, fırâk ve tabâkât telifatında pek çok vakit mezhebi ayrışmanın tesiriyle taraflı bir tavır benimsendiği görülmektedir. Sonuçta, bir hadise veya mefhum üzerinde birbirine karşıt ve tutarsızlık barındıran kaynakların var olması, tarihsel anlatımların üstü kapalı kalmasına sebep olmuştur. Bu ayrışma ve çatışma ortamı, sonraki dönemlerde ve bugün

¹¹ Globalleşmenin din algısına tesiri için bkz. Mustafa Çevik, "Global Köyde Dinlerin Sonu mu?" *Dinî Araştırmalar*, 6/17 (Haziran 2003), 163-177.

¹² Geniş bilgi için bkz. Hacı Bayram Kaçmazoğlu, "Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme", *Eurasian Journal of Educational Research* 6 (2002), 44-55.

¹³ Gül, "Mezhepler Arası Ötekileştirme Karşısında Mevlânâ'nın Hoşgörü Öğretisi", 351.

Mezhepler Tarihi tetkiklerinin sıhhatli bir düzlemde gerçekleştirilmesini zorlaştırmış haldedir. Bu anlamda Mezhepler Tarihinde görülen ötekileştirme sorunu ile birlikte zikredilen etiketleme veya damgalama tutumları, fırkaların birbirlerine bakışını menfi yönde etkilemiş; tarihi süreçte bu yargılayıcı davranış şekli, bugün de tekrar etmesi sürdürülen, aşılması zor bir mesele halini almıştır.¹⁴

Damgalama, bireylerin “öteki” şeklinde konumlandığı kesime karşı reel veya gerçek dışı nitelikler yakıştırarak onları kategorizasyona tabi tutma girişimleridir.¹⁵ Çatışmaya sebep olan ayrımcılık, peşin hüküm, dışlama, aşağılama tutumları, Mezhepler Tarihi disiplini özelinde tekfir, tadelil ve “sapkın” takdir edilme gibi kritik sorunları beraberinde getirmiştir.¹⁶ Aynı zamanda ortak nefretin tezahürleri olarak değerlendirilen bu suçlamalar, mezheplerin nefret zemininde kolaylıkla birleşebildiklerini göstermektedir.¹⁷ Diğer yandan çatışmanın sonucunda ortaya çıkan ayrılıklar ötekileşmeye neden olurken¹⁸ ötekileşen her bir grupta kimliğin inşası ile birlikte bu sosyal grubun dışındakilerin olumsuz algılanmasını ve değersizleştirilmesini içeren süreç de ötekileştirmeyi ifade eder.

Ötekileştirme, karşı tarafın benimsediği her türlü farklı yorumlara menfi manalar yüklenerek, gündelik hayatta bu farklı yorumların bir risk ögesi olarak görülmesi neticesinde meydana getiren süreçtir. Ötekileştirme olgusu, “ben ve biz”in haricinde kalanların menfi algılanması ve kıymetsizleştirilmesine tekabül eder. Bu yüzden fert veya toplum, sahip olduğu bireysel ya da kolektif aidiyetine müspet atıflar yaparak, farklılıklara ve ötekilere menfi isnat yapar ve böylelikle öz kimliğini çok daha kıymetli kılar. Bu şekilde kendi dışındakilerini ötekileştirir. Üstelik ötekileştirme yalnızca egemen olanlar tarafından ötekilerine yapılmaz, ayrıca egemen olmayanlarca da baskın olanlara

¹⁴ Gül, "Mezhepler Arası Ötekileştirme Karşısında Mevlânâ'nın Hoşgörü Öğretisi", 352.

¹⁵ Mehmet Karaca, "Farklılaşma, Bütünleşme ve Birlikte Yaşama Üzerine", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 18 (2012), 231.

¹⁶ Bu noktada Mezhepler Tarihi yazıcılığına bir referans teşkil eden “73 fırka” rivayeti önem arz etmektedir. Kaynak için bkz. Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mace, “Fiten”, *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî Riyad (Daru'l-Hadâre, 2015), 17; Ebi İ'sâ Muhammed b. İ'sâ Tirmizî, “Fiten”, *Sünen*, thk. Dr. Beşşar b. 'Avvad (Beyrut: Daru'l-Garbu'l-İslâmî, 1996), 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavud (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1999), III/145.

¹⁷ Mehmet Ali Büyükkara, "Mezhepsel Uzlaşma ve Barış: Modern ve Postmodern Yaklaşımlar". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* (2013): 130.

¹⁸ Ahmet Özalp, "Ötekileştirme: Sembolik Etkileşimci Bir Bakış", *Toplum Bilim Dergisi* 8/16 (2014), 233.

karşı gerçekleştirilebilir. Böylelikle ötekileştirme iki karşıt uçta kendisini var kılar. Normallik ise birbirine zıt iki kutbun merkeze doğru yakınlaşmasıyla olanaklı olabilmektedir.¹⁹ Ötekileştirmenin temelinde, farklılığı hoş görememe ve kendisine karşı bir tehdit olarak algılama eğilimi yer almaktadır.²⁰

Mezhep çatışmalarında mevcut durumu oluşturan tarihsel koşulları değerlendirecek olursak; İslam toplumunda sahip olunan birbirinden farklı düşünce yapılarının din anlayışının çeşitlenmesinde etkili olmasının yanı sıra bu zihniyet kaynaklı farklılaşmanın hizipleşme ile sosyal gruplara karşılık gelen yapılar ortaya koyduğunu ve dini temsil ve yaşatma adına sergilenen siyasi tavırlar olarak belirginleştiğini görmekteyiz. Bu siyasi tavırlar etrafında yaşanan fikri ve fiili mücadelenin ilk dönemin ötekileştirme ve çatışma ruhunu yansıttığını ve hatta ilk mezhep ortaya çıkmadan evvel de mezhebî karakterde bir ötekileştirme ve çatışmanın İslam toplumunda mevcudiyet kazanmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Siyasi tartışmalar ve sonucunda ortaya çıkan vahim tablonun aktörleri dinî açıdan ölçülüp tartılırken, her bir grup diğerini tekfir etme ve kendi vermek istediği mesajı öne çıkarma gayretiyle Kurân'a sarılmış ve adeta dinin dışına itilen gruplar karşısında kendi siyasi ve dini düşüncesini İslam'ın tek doğru temsili olma iddiasıyla savunmaktan geri durmamıştır.

Tüm bu fikri ve fiili mücadelede gelişen mezhebî ötekileştirme ve çatışma ortamında din olgusunu ve onun siyasete etkisini ele alacak olursak; İslam'ın, toplumun en başta gelen birleştirici unsuru olduğunu, bu din toplumunda siyasetin de dinin altında değerlendirildiğini, meşruiyetini ve yönetimin tüm unsurlarını ondan devraldığını açık bir şekilde görebiliriz. Bu durumda din olgusunda meydana gelebilecek herhangi bir kırılma doğrudan gündelik yaşamı düzenleyen siyasi alana etki ederken, siyasi alanda oluşan temel bir yönetim sorunu da dine başvurunun ve ondan farklı çözümler getirerek bunları sosyal alanda çatıştırmanın yolunu açabilmektedir. Sosyal yaşamda din ve siyasetin birbirinden ayrılmaz meşruiyet sağlayıcı yapısı dinin etki alanı kapsamında neredeyse hiçbir otoritenin barınmasına müsaade etmediğinden İslam toplumunda kitleleri istenilen yöne sevk

¹⁹ Ertan Özensel, "Farklılıkların Birarada Yaşamasında Bir Sorun Alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2020): 370.

²⁰ Ötekileştirmenin toplumda ortaya çıkardığı eğilimler için bkz. Hakan Yılmaz, "Biz'lik, Öteki'lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler", *Nihai İçeriksel Rapor* (İstanbul: Açık Toplum Vakfı ve Boğaziçi Üniversitesi: 2010).

etmenin tek yolu da din otoritesi olma ve dinî grup inşa etme çözümünde görülmektedir.

Tarihi süreç içerisinde mezheplerin ve diğer dini grupların sayıca arttığını, birbirlerine alternatif oluşturarak varlık sahasında karşısına çıkanın dinin dışına itme refleksi sergilediklerini görebilmek mümkündür. Bu vaziyette mevcudiyetini sağlamlaştırmak ve görüşlerini meşru bir zemine dolayısıyla İslam'a dayandırmak için fikri ve fiili mücadele içinde olan söz konusu grupların, çatışmayı dev bir sorun yumağı haline getirerek günümüzde yeni sorunlara neden olması; yüzyıllardır süregelen siyasi ve dini tavır alma biçimleri ile siyasi alandan dini alana taşınmış ve hatta oradan da sosyal yaşama aksettirilmiş karşı duruşların varlığını ortaya koymaktadır.

Mezhepler bağlamında kaçınılmaz bir sonuç olarak görünür olan söz konusu farklılaşmalar, toplumsal grupların birbirine öteki olarak bakmasına ve bu ötekileştirici bakış ise çatışmaya kadar gidebilecek olan ortak paydadaki kırılmalara yol açmıştır.²¹ Yeryüzünün yekpare bir bütün olmaya günbegün daha da yakınlaştığı dönemimizde, bahsi edilen farklılıkların öncekinden daha süratli gelişebilme ve hassas bir gündem ile çatışmalara sebep olma tehlikesi her zamankinden daha yüksektir. Bu tehlikeye karşı ortaya koymuş olduğumuz bütünleştirici yaklaşım, bünyesinde barındırdığı birlik ve beraberlik şuuru, İslam ortak paydasında buluşma ideali ve mezhepsel çoğulculuk orta noktası ile İslam toplumunda bilinç geliştirmeye katkı sağlayacak ve barışın tüm renklerine yaşama hakkı verecek kucaklayıcı düşünme biçimlerinin sentezidir. Bu anlamda bütünleştirici yaklaşım ile İslam mezhepleri arasındaki çatışma zemininin kırılması mümkün olacağı gibi; ortak dini değerlerin ve İslamî ilkelerin ışığında tevhit dininin inananları olan Müslümanlar, aralarındaki din ve dünya görüşündeki ufak farklılıkları problemler yumağına çevirmek yerine ortak geçmişleri ve gelecekleri arasında sağlıklı bir bağ kurarak sahip oldukları değerleri hayata geçirmeye başlayabileceklerdir.

2. Bütünleştirici Yaklaşım ve Çözüm Önerileri

Bütünleştirici yaklaşım, İslam dünyasında din temelinde mevcut bulunan bir takım yorum farklılıklarından kaynaklı karşı duruşlara, ötekileştirmeye, fikri ve fiili çatışmaya karşı sağduyu, barış, uzlaş, dini ve ahlaki değerler odağında tarih boyunca ortaya konulmaya çalışılan insani bir kaynaşmanın düşünce temelindeki karşılığıdır. Bu

²¹ Söz konusu duruma referans teşkil eden "73 fırka" rivayeti hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Mehmet Kubat, "73 Fırka Hadisi'ni Yeniden Düşünmek", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2012), 9-45; Kadir Gömbe-yaz, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", *UÜİF Dergisi* 14/2 (2005), 147-160.

yaklaşımı, İslam dünyasındaki parçalanmışlığa karşı çözüm arayışı olması dolayısıyla, parçalanmanın zıddı olan bütünleşme kelimesiyle ifade etmeyi yerinde bulmakta ve bu şekilde lafzın gayesiyle uygunluk göstereceğini düşünmekteyiz.

Bu yaklaşımın amacı, aynı dinin inananları olan Müslümanları parçalanmışlıktan kurtarmak, onları hoşgörünün temin ettiği alanda dini düşüncelerinde özgür bırakırken ortak değerlerde buluşturmak suretiyle mezhepler arasındaki mevcut sosyal problemleri, ötekileştirme, çatışma ve parçalanmışlığı aşabilmektir. Bunu yaparken realiteyi göz ardı etmemek adına her birey ve toplumun kendine özgü düşünme tarzını haiz olduğunu kabul etmeli ve din hakkında yorum farklılıklarını, temelleri insanoğlunun en eski yaşayış ve kültür kalıntlarına kadar dayanan sosyal bir sürecin ürünü olarak görmeliyiz. Bu anlayış seviyesini geliştirebildiğimiz ölçüde, Müslümanlar olarak neden aynı düşünce ve yorumlara ulaşmadığımız, buna karşın uzlaşmak için parçalarımıza ne denli ihtiyaç duyduğumuz daha iyi anlaşılacaktır.

Bütünleştirici yaklaşım; bünyesinde barındırdığı birlik ve beraberlik şuuru ile bezenmiş mezhepler üstü yaklaşım, İslam ortak paydasında buluşma ideali ve mezhepsel çoğulculuk anlayışı ile İslam toplumunda ortak bir bilinç geliştirmeye katkı sağlayacak ve barışın tüm renklerine yaşama hakkı verecek kucaklayıcı düşünme biçimlerinin sentezidir. Tam da burada mezhepler üstü yaklaşımdan başlamak üzere, sırasıyla İslam ortak paydası ve mezhepsel çoğulculuğu ele almak ve bu suretle bütünleştirici yaklaşımın üç sacayağını ortaya koymak istemekteyiz.

2.1. Mezhepler Üstü Yaklaşım

Bütünleştirici yaklaşımın üç sacayağından birini teşkil eden ve birlikte yaşama idealine olanak sağlayan mezhepler üstü yaklaşım; esas teşkil eden etik değerler olan sevgi, hoşgörü, vicdan, barış, adalet, sorumluluk, misafirperverlik gibi davranışları önceleyen, toplumu parçalanmışlık karşısında eskisinden daha güçlü ve yenilmez bir konuma taşıyan, birleştirici nitelikte, sosyal bir motivasyondur.

Mezhepler üstü yaklaşım, Türk Milletinin kültürel dokusuna münasip bir din yorumu yerleştirmesine katkı sağlaması bakımından ele alındığında tarihi bir tecrübenin yansıması olarak değerlendirilebilir. Tarihi sürece bakıldığında Anadolu erenleri tarafından, toplumun politik ve ekonomik çöküntülerin içerisinde olduğu bir dönemde, din anlayışı konusundaki ayrılıklara karşı sergilenen yapıcı, onarıcı nitelikteki bu yaklaşım; toplumun din temelinde yaşadığı sorunları aş-

bilmesine, müşterek değerlerine sahip çıkarak geleceğe umutla bakabilmesine ve İslâm'ı bir çatı kavram²² olarak telakki ederek toplumsal barışı gerçekleştirmesine büyük katkı sağlamıştır.

Mezhepler üstü yaklaşım, tek bir mezhebin dini hüküm ve yorumlarını öne çıkarmak yerine, aynı din müntesiplerinin farklı dini hüküm, anlayış ve yorumlarını kucaklamanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Böylelikle İslam toplumunda ötekileştirme ve taassubun önüne set çekerek ortak değerler etrafında birleşmeyi hedeflemektedir.

2.1.1. Neden Mezhepler Üstü Yaklaşım?

Birlikte yaşama idealine olanak sağlayan mezhepler üstü yaklaşım, içinde sevgi, birliktelik, eşitlik ve sulh içinde yaşama temeline dayalı, yapıcı-onarıcı unsurlar barındırdığından her asra ve her topluluğa seslenebilecek nitelikte sosyal bir iyileştirme imkânı sunmaktadır. Bu yaklaşım Müslümanların içinde bulunduğu parçalanmışlığa tam olarak karşılık verebilecek tesirli bir ilaç olduğundan, onun sağlayacağı onarım ve yenilenme; bir yandan hoşgörü temeli sayesinde toplumda var olabilecek karşı duruşları ve öteki olarak kabul edilecek, diğer yandan çatışmanın tarafı olarak konumlanabilecek ana bünyeyi bir arada tutmaya ve parçaları bütünleştirmeye katkı sağlayacaktır.

Mezhepler üstü yaklaşım sayesinde dinin tek bir geleneğe/mezhebe göre sunulmasının önüne geçilecek ve insanımızın ortak sorunlarını çözmek de kolaylaşacaktır. Mezhepler üstü yaklaşımda hedef, dinin farklı anlayış biçimlerini ortadan kaldırmak veya insanlarımızı mezhepsizleştirmek değil, aynı dinin müntesiplerini Müslüman kimliğinde birleştirmek ve özellikle mezhepler arası ötekileştirme ve çatışmayı sorun olmaktan çıkarmaktır. Amaç onlarca farklı din yorumundan birini telkin etmek veya farklılıkları dönüştürmek değil ortak değerlerde buluşturmadır.

Yukarıda değindiğimiz üzere, ötekileştirme yalnızca baskın grupça değil, baskın olmayan gruplarca da gerçekleştirilebilir. Böylelikle ötekileştirme, iki karşıt kutupta kendisini konumlandırır. Normallik ise iki karşıt kutbun merkeze yaklaşmasıyla mümkün olabilmektedir.²³ Mezhepler arası ötekileştirmeye karşı ortaya konulması gerekli olan normallik, mezhepler üstü yaklaşımda açıkça görülmektedir. Nitekim Hanefi Maturidi din anlayışı çizgisinde belirginleşen mezhepler üstü

²² Ömer Faruk Teber, "Bektaşî Erkânâmelerinde Mezhepler Üstü Yaklaşım: Ahlâk Merkezli Din Anlayışı", *1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 2* (Mayıs 2010), 661.

²³ Özensel, "Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Bir Sorun Alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi", 370.

yaklaşımın; farklı din anlayışlarına sahip kültür-medeniyetlerle kaynaşmaya olanak sağlayan göç tecrübesi bağlamında geliştiğini ve iki zıt kutbun birbirine yaklaşması konusuna örnek teşkil ettiğini düşünmekteyiz.

Hoca Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli, Yunus Emre ve Mevlana gibi Türkistan'ın çeşitli bölgelerinden gelen Türk boyları ve bilginlerin büyük bir kısmı, bölgelerinde hâkim mezhepler olan Hanefilik ve Maturidiliğin yanı sıra, göç güzergâhları boyunca yüz yüze geldikleri değişik felsefi düşünce, dini yapı ve mezheplerin de tesiri altında kaldıkları için, mezhepler üstü bir din anlayışına sahip olmuşlardır.²⁴ Taassubun, medeniyet ve İslamî birlik inşasının en büyük engellerinden biri olduğu²⁵ göz önüne alındığında; kültürel kaynaşmanın, taassubu ortadan kaldırmada etkili olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu anlamda farklı kültür ve medeniyetlerle karşılaşmanın verdiği olgunluk, mezhepler arası farklılıkları hoş görerek taassubu kıran, dini ve ahlaki değerlerin bütünleştirici gücüyle sahip olunan ortak yanları esas alan din anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bütün bu örnek şahsiyetler dinin itikat, ahlak ve muamelat konularında tek bir mezhebin veya din anlayışının dar kalıplarına göre değil, mezhepler üstü yaklaşımla evrensel ahlak değerlerini önceleyen bir din anlayışı sunarak kitleleri etkilemişlerdir. Burada adı geçen din önderlerine ve konumuz açısından taşıdıkları önemine değinmek, makalenin sınırlarını aşabileceğinden, bunu gelecek çalışmalarda ortaya koymanın yerinde olacağını düşünmekteyiz.

Neticede mezhepler üstü yaklaşım; din olgusunu, sosyal yaşamda ahlak ile birlikte çalışan bir sistem olarak kabul ettiği; dinin birleştirici gücü ile mezhebi ayrılıkları görmezden gelmeyi telkin ettiği; toplumu kaynaştırıp birlik ve beraberliği din temelinde sağladığı; dini ve sosyal hayatın anlamını bu şekilde doldurduğu; inanç, hoşgörü, sevgi ve ahlaki sosyal yapı içinde mükemmel şekilde dizayn ettiği için, parçalanmışlığa karşı bir çözüm önerisi olarak vazgeçilmez bir yere sahiptir.

2.1.2. Mezhepler Üstü Yaklaşımın Çözüm Önerisi

Mezhepler üstü yaklaşımın ortaya koyduğu çözüm; hoşgörü, sevgi, eşitlik ve ahlak temelleri üzerine kurulu bir sosyal düzenin inşasıdır. Bu anlayış, farklılıkları sorun olmaktan çıkaran ve bir arada barış içinde yaşamının imkânına vurgu yapan yapısıyla tarihte iz bıraktığı gibi, aynı zamanda tüm zamanlara rehberlik edebilecek bir

²⁴ Ahmet Bağlıoğlu, "Hacı Bektaş Veli'nin Din Anlayışında Mezhepler Üstü Yaklaşım", *DEÜİF Dergisi Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı* (2021), 390.

²⁵ Fevzi Rençber, "İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları X/1* (2017), 98.

kılavuz mahiyetindedir. Bu yaklaşımın sunduğu bakış açısı sayesinde mezheplerin içinde bulunduğu çatışma problemini tespit etmek ve bunun neden kaynaklandığını anlayabilmek mümkün olacaktır.

Mezhepler arası sosyal problemlerin aşılabilmesi, İslam toplumunda hoşgörü ve tarafsız bilginin yerleşmesiyle mümkündür. Bu nedenle mezhepler üstü yaklaşımla İslam dininin kök değerleri hakkında doğru bilgilendirme amaç edinilmelidir. Mezhepler üstü yaklaşımın yeni kuşaklara aktarılması ve inanç ve değerler mirasımıza örneklik teşkil etmesi, doğru bir din anlayışı ile birlikte ulus birliği ve bütünlüğünün kalıcılığına da katkıda bulunacağı beklenmektedir. Bununla birlikte, mezhepler üstü yaklaşım; tarih bilincine sahip bireyler yetiştirmek, zengin kültür mirasımızı tanıma, tanıtmaya ve yaşatma adına büyük önem arz etmektedir.

Dini konularla ilgili tartışmalara bakıldığında bunların daha ziyade muamelat ile ilgili olduğu ve dinin özüne dair olmadığı müşahade edilmekte; mezheplerle ilgili süreci incelediğimizde ise, Hz. Peygamber döneminde mezhep olgusunun henüz var olmadığı görülmektedir. Bilindiği üzere, İslam dininin özünü oluşturan temel ilkeleri, inanç esasları, ahlak anlayışı ve ibadet şekilleri Kur'an ve sünnete göre şekillenmiştir. Hz. Peygamber döneminde farklılaşma ve mezhebi temayüller henüz belirginleşmediğinden, bu zaman dilimi mezhepler üstü yaklaşımın temel unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Diğer bir deyişle, mezhepler oluşmadan önceki İslam toplumunun müşterek din anlayışı mezhepler üstü yaklaşıma karşılık gelmektedir. Dolayısıyla zamanı ileriye sardığımızda, bugün gelinen noktada çeşitlenen din anlayışının aslında temel ilkelerde çatışmadığını görmekteyiz. Bu da, İslam dünyasındaki taassup, çatışma ve ötekileştirme gibi sosyal problemleri, mezhepler üstü yaklaşım ile aşabileceğimiz anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sosyal barış ortamının tesis edilmesi için, örneğin din eğitimi verilirken, camilerde din anlatılırken, fetva verilirken ve bu gibi tüm aktivelerde İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak öğeleri mezhepler üstü yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda ortaöğretim için hazırlanan kitaplarda mezhepler üstü yaklaşım sergilenmeye çalışıldığını söyleyebiliriz.

Mezhepler üstü yaklaşım, farklı din anlayış ve yorumlarının aynı kaynaktan çıkmış anlayışlar olduğunu vurgulamakta olduğundan, bu anlayışlar birbirlerinin alternatifleri olarak görülmemeli, bunlara saygı gösterilerek farklılıkların birer zenginlik olduğu kabul edilmelidir.

Mezhepler üstü yaklaşımın ışığında, insan ve ahlak odaklı din anlayışının gelişmesi için çalışılmalı, barış önceliğimiz olduğu sürece bir bütün olarak yaşayabileceğimiz unutulmamalıdır. Toplumun farklı

kesimlerinin birbirleriyle olan mücadelesinin kimseye faydası olmadığı, birleşmenin fayda ve güzelliklerle dolu bir sosyal yaşamı getireceği muhakkaktır. Bu açıdan din, toplumun başka renklerini ayrı yollara, ayrı kollara, inanç ve düşünce biçiminde ayrı mezheplere düşüren bir saplantı olarak kabul edilmek yerine, birleştirici gücüyle toplumu yeniden bir araya getiren onarıcı bir sistem olarak anlaşılmalıdır.²⁶ Bu sistem içerisinde öne çıkan biz duygusu ve uzlaşma temeli sayesinde, ortak geçmişleri ve ortak geleceklerini görebilen, özüne yabancılaşmadan mirasını tanıma imkânı bulan bir İslam toplumundan söz edilebilecektir. Yurdumuzdaki birbirinden farklı dini oluşumları anlamaya çalışırken, onları, Türk Kültürü ve mezhep farklılıklarının ötesindeki ortak inanç ve değerleri göz ardı etmeksizin incelemek ve birleştirici yargılar ortaya koymaya çalışmak, toplumumuzun bekası açısından oldukça hayati öneme sahiptir.

2.2. İslam Ortak Paydasında Buluşma İdeali

Bütünleştirici yaklaşımın üç sacayağından birini teşkil eden ve Merhum Prof. Dr. Hasan Onat'ın literatüre kazandırmış olduğu "İslam Ortak Paydası" kavramı, İslam mezhepleri arasında mevcut bulunan sosyal problemlere karşı İslam'ın kurucu temel ilkelerinde birleşilmesi çözümünü getiren, barış ve uzlaşma temelli bir yaklaşımı ifade eder.

Onat, İslam ortak paydası mefhumuyla dar ölçekte ülkemiz, geniş ölçekte ise İslam dünyasının sulh içinde bir arada yaşama imkanlarının imkân ve şartlarını çözümleyip çözüm önerilerinde bulunmuştur. Zira bu coğrafyada hayat süren insanların arasında bağ oluşturan veya farklılıklarına sebep olan esas ögenin, her devirde büyük oranda din olduğu bir gerçektir. Bu sebeple Onat, çatışma ve şiddet temayüllerinin süregeldiği, ötekileştirici ve dışlayıcı din yorumunun yaygın hale geldiği bir süreçte, birliktelik içerisinde boy gösterme kültürünün güçlenmesine katkı sunmak için gayret sergilemiştir. Gayesi, mezhep algısının ilmi bir düzlemde konumlandırılarak müminleri İ-

²⁶ Bu bağlamda, mezhepleri "73 fırka" rivayeti doğrultusunda tasnife tabi tutmayan klasik kaynaklar örneklik teşkil edebilecektir. İncelemek için bkz. Muhammed b. Abdülkerim b. Ebi Bekr Şehristânî, *El-Müel ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Seyyid Kılânî, II (Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bânî, 1961); Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ibn Hazm, *el-Fasl fi'l-müleli ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, thk. Abdurrahman Umeyra Muhammed İbrahim Nasr, I-V (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1996); Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed El-Belhî, *Kitab'ul-Makâlât ve mahu uyunu'l-mesâl ve'lcevâbât*, thk. Hüseyin Hansu-Racih Kurdi-Abdülhamid Kurdi (İstanbul: Kuramer-Dârü'l-feth, 2018); Adem Arıkan, "Ebu'lKâsım el-Belhî (el-Ka'bi), Kitâbu'l-Makâlât", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2018), 497-506.

lam'ın tevhit, nübüvvet, mead gibi temel umdelerinden oluşan müş-terek bir düzlemde buluşturmadır.²⁷ Bu uzlaşma sağlanabildiği ölçüde Müslümanların yaşadıkları din temelli ayrılıkların ve içinde bulundukları sosyal problemlerin aşılması mümkün olacaktır.

İslam ortak paydası ismi ile kavramlaştırılan fikrin ana membaı vahiy ve akıldır. Bir düşünce veya yorumun iman ilkesi sayılabilmesi için Kur'an'da muhkem bir şekilde bahsedilmesi lazım gelir. Bu anlamda İslam, Allah'ın birliğini temel bir inanç sistemi olarak kendisini takdim eder. İslam, tevhit ile beraber peygamberlere ve ahiret gününe iman edilmesini de salık verir. Bu sebeple İslam ortak paydası, Yaradan'ın var olduğuna ve birliğine, kulu ve elçisi Hz. Muhammed'in gönderilen son nebi olduğuna ve hesap için yeniden diriltilmeye inanma olmak üzere üç temel umdeyle özetlenebilir.²⁸ Bu sebeple İslam ortak paydasında buluşma ideali, Müslümanları bir yandan ortak değerlerinin birleştirici dünyasına çağırırken bir yandan da sahip oldukları farklılıklar olsa da uzlaşmanın mümkün olduğuna dikkat çekmektedir.

İslam ortak paydası, beşerin, yaratılışı gereği büyük bir kıymet olduğu ilkesine yaslanır. Gayesi, birlikteliğin tesis edildiği, adaletin ve ahlakın hâkim geldiği bir toplum oluşturmaktadır. Bu da yalnız esasi hak ve hürriyet umdeleri üstüne bina edilebilir. Bu türden bir ülkenin gerçekleşmesiyle ancak bizler yine medeniyet kapılarını aralayabiliriz. Günümüzde karşı karşıya geldiğimiz meselelerin çözümü, yüksek oranda dini tekrar düşünme ve yorumlarımızı yeniden inşa etmeye bağlıdır. İşte bu noktada, fert ve halk düzleminde karşı karşıya gelinen sorunları, vahyi/Kur'an'ı esas alarak tahlil etmek, dünya ve ahiret mutluluğu için gerekli olan her çeşit tedbiri sağlamak, Akif'in ifade ettiği şekilde, İslam'ı çağın idrakine söyletmek, en birincil vazifemiz olmalıdır.

2.2.1. Neden İslam Ortak Paydasında Buluşma İdeali?

İslam dünyasının içinde bulunduğu problemin parçalanmışlık ve beraberinde gelişen mezhepler arası çatışma olduğu bilindiğine göre buna yönelik çözüm önerisinin parçalanmışlığı hedef alması ve bu sorunu yenebilmesi gerekmektedir. Nitekim İslam ortak paydası, parçalanmış Müslüman toplum için bir noktada buluşma ve uzlaşmayı temin eder. Bu fikir yapısını etkili kılan, Kur'an'ın özünü oluşturan

²⁷ Bağlıoğlu, "Mezhepleri Anlamada İslam Ortak Paydası", 148.

²⁸ Bağlıoğlu, "Mezhepleri Anlamada İslam Ortak Paydası", 168.

tevhit temeline dayanıyor oluşu ile Müslümanları sağlıklı bir din anlayışına ulaştıran fitrata uygun davranmaya, birlik ve beraberliğe çağırmasıdır.

Tevhit, inanç dünyasını aydınlatmakta, yaratılışın doğasına münasip din algısını ikame ederek üstün bir güven hissiyatı tesis etmekte ve insanı hür kılmaktadır.²⁹ Kelime-i tevhit, “*La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah*” lafzında manasını ikame eder. Bu, “Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir” anlamına gelir. Kelime-i tevhit, Müslümanlığın ilk koşuludur. Bu esas ile beraber peygamberlere ve ahirete iman etmeyi, hemen her mezhep müşterek ve değişmez ilke kabul etmiştir. Fakat tarih gidişatı içinde insanlık, fitri zayıflıkları sebebiyle tevhitten uzaklaştığında dini fikriyatta tahrifat ortaya çıkmıştır. Nitekim Kur’an’da; “*Şüphesiz İslam, tek din olarak sizin dininizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Onun için sadece bana kulluk edin.*”³⁰, “*...Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir. Biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz*”³¹, “*Şüphesiz İslam, tek bir din olarak sizin dininizdir. Ben de Rabbinizim. Öyle ise bana karşı gelmekten sakının.*”³² gibi ayetlerle tevhit esasının önemine dikkat çekilmiştir.³³

İslam ortak paydasında, esas olan ana kurucu prensiplerde dini-siyasi grupları uzlaşya çağrı bulunur. Bunun çekirdeğini tevhit ilkesi teşkil etmektedir ve bu kavram Kur’an’ın hedef ve gayeleri ile insicam içerisindedir. Kur’an’da Yüce Allah; “*Gerçekten biz her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık*”³⁴ ve “*(Allah) göğü yükseltti ve ölçüyü koydu*”³⁵ buyurur. İşaret edilen bu ölçü, kâinatta geçerli olduğu biçimde, dini yorumlayıp anlamada ve pratiğe dökme hususunda da geçerlidir. Kur’an’ın hedefi, tevhit umdesine sahip fertlerden meydana gelen bir tevhit toplumu oluşturmaktır. Tevhit üzere olunduğunda, halkta temel hak ve hürriyetlerin tahakkuk ettirilmesi de olası hale gelmektedir. Günümüzde karşı karşıya geldiğimiz sorunların üstesinden gelmek hususunda dinin esas kaynakları olan akıl ve vahye başvurmak, sünnetten örnek almak birincil yöntem kabul edilmelidir. Bu gerçek-

²⁹ Hasan Onat, *99 Soruda İslam Mezhepleri* (Henüz yayımlanmamış eser), 9-10.

³⁰ Kur’an-ı Kerim Meali, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), el-Enbiya, 21/92.

³¹ Ankebut, 29/46.

³² Mü’minün, 23/52.

³³ Bağhoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 80.

³⁴ Kamer, 54/49.

³⁵ Rahman, 55/7.

leştirilebilirse farklılıkları tanıyıp anlama ve farklı olana tolerans kendiliğinden ortaya çıkacaktır. İslam'ın temelini tevhidin oluşturduğunu göz önüne alacak olursak, hayatımızda ayrışmayı değil bir olmayı yaşantımıza yerleştirmeye gayret etmeliyiz. Tevhit, Kuran'ın esas çağrısı olup, dinin de ana unsurudur. O doğru anlaşıldığında, Müslümanların bir olmasını engelleyen birçok mesele kendiliğinden çözüme kavuşacaktır. Kur'an-ı Kerim'de; *"De ki: O Allah'tır, bir tektir. Allah Sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur."*³⁶ ayetleriyle tevhit ilkesi, onun özünü teşkil eden vasıflar da bildirilerek ifade edilmiştir.³⁷

İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar, insanlığa gönderilen bütün yalvaçların tebliğ ettiği din, İslam olarak isimlendirilmiştir.³⁸ Kur'an-ı Kerim, İslam'ı, beşerin yaratılışı ve fitratına en münasip din olarak ortaya koymakla³⁹ yetinmeyip, onun için İslam'ı din olarak seçtiğini⁴⁰ de bildirir. Öyle ki Yüce Allah, Kur'an'da *"Allah nezdinde hak din İslam'dır."*⁴¹, *"Kim İslam'dan başka din ararsa bilsin ki kendisinden böyle bir din asla kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır."*⁴², *"...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim."*⁴³ buyurmakta ve tevhit esnasından uzaklaşan din anlayışlarından hoşnut olmayacağını ifade etmektedir. Üstelik bu ayetlerden tüm elçilerin tebliğ ettiği dinin hakikatte İslam olduğun altı çizilerek din kavramı ile İslam özdeş kılınmıştır.⁴⁴ Ayrıca yukarıdaki ayetlerde Yüce Allah'ın varlığı ve birliğine imanın yanı sıra hükümlerine itaat etme ve O'na teslim olmanın ehemmiyetinin üzerinde durulmaktadır. O halde İslam mefhumu, Hz. Muhammed'in mübelliği olduğu dinin hususi adı olmasının yanı sıra, genel anlamda Allah'ın var ve bir olduğunu kabul edip O'na teslimiyet anlamını da

³⁶ İhlas, 112/1-4.

³⁷ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 81.

³⁸ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 82; Krş. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuk Neşriyat, 1989), II/75.

³⁹ Bkz. Rûm, 30/30.

⁴⁰ Bkz. Bakara, 2/132.

⁴¹ Ali İmran, 3/19.

⁴² Ali İmran, 3/85.

⁴³ Maide, 5/3.

⁴⁴ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 82; Krş. Saffet Sarıkaya, "Müslümanlar Arasında Fırkalaşma ve Hz. Peygamber'in Şahsında Dini Zihniyetin Yeniden Teşekkülü", *III. Kutlu Doğum Sempozyumu* (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fak. Yay., 2000), 101.

kapsar.⁴⁵ Sonuçta bahsi geçen ayetler İslam'ın kök değerlerinde bizleri bir araya gelmeye, aynı dine dair farklı anlayışları benimsemeye, yani İslam ortak paydasında buluşmaya götürmektedir.

İslam tevhit dinidir. Müslümanların ilahi mesajı bu temelde okuyabilmesi, fitrata uygun din anlayışına ulaşılabilmesi adına önem arz etmektedir. Kur'an'ın tevhit bağlamında verdiği mesaj, başta Allah'ın varlığı ve birliğini ortaya koymakla birlikte aynı zamanda ona inananları da birlik ve bütünlüğe çağırılmaktadır. Bu açıdan dinin rehberliği, Müslümanlar için sağlıklı bir sosyal yaşam temin etmekte ve fitrata uygun din anlayışının sağlanabilmesi adına uygun olan koşulları oluşturmaktadır.

İslam ortak paydasının sunduğu çözüm, doğrudan Kur'an'dan getirilmiş, diğer bir deyişle çözümün kaynağı tüm Müslümanlar için ortak bir değer olan Kur'an-ı Kerim olmuştur. Aynı zamanda fitrata uygun din anlayışını yerleştirmede etkili olan bu yaklaşım sayesinde dinin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi mümkün olmaktadır. Aksi takdirde dinin yanlış temeller üzerine oturması, fitri eğilimlerin bir kısmının öne çıkarılıp diğerlerinin göz ardı edilmesi, taassuba ve aşırılığa neden olmakta, ötekileştirme, şiddet ve terör ile ilgili problemler doğurabilmektedir.⁴⁶Söz gelimi Uzakdoğu toplumlarının sömürgecilğe müsait olmasının altında yatan sebep, sahip oldukları düşünce biçiminde ağırlıklı olarak mistik temayüllerin dünyevi olanı anlamsız görmesidir.⁴⁷ Hâlbuki din, dünya ve ahiret dengesini gösterir. Dinin öngördüğü bu denge sağlanamadığında birey ve toplum bazında dini bilincin çöküşü kaçınılmaz olabilmektedir. Dayandığı tevhit temeli ve fitrata uygun din anlayışını sağlaması nedeniyle İslam ortak paydasında buluşma ideali, Müslümanların sosyal problemlerinin çözümü noktasında vazgeçilmez bir yere sahiptir.

2.2.2. İslam Ortak Paydasında Buluşma İdealinin Çözüm Önerisi

İslam ortak paydasında buluşma idealinin, mezheplerin sosyal problemlerine karşı ortaya koyduğu çözüm, en başta İslam mezhepleri arasında tevhidin doğru biçimde anlaşılmasını sağlamak olacaktır. Tevhit ilkesinin, Müslümanların bir arada barış içinde yaşamalarında kilit taşı görevinde olduğunu vurgulayan bu yaklaşıma göre,

⁴⁵ Bağhoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 83.

⁴⁶ Ahmet Bağhoğlu, "Fitrata Uygun Din Anlayışı ve Psikolojik Yansımaları", *Uluslararası Din ve Medeniyet-I Sempozyumu*, Tebliğler Kitabı - Cilt III (Elazığ: FÜİF Yayınları, 2021), 223.

⁴⁷ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cedden (Ankara: İmge Kitabevi, 2001), 343-44.

İslam toplumu, sahip olduğu geleneksel birikimler ve ortak değerlerinin bilincinde olarak kimliğini taşımaları ve kendine yabancılaşma tehlikesine karşı dinamik bir ortak zihin ile karşı koyabilmelidir. Tüm bu çerçevede dini yaşamı sağlıklı bir şekilde anlamlandırmak ve diğer din anlayışlarına barış ve hoşgörü odaklı bakabilmek adına fitrata uygun din anlayışı sağlanması gerekmektedir. Bu konuda bilinç uyandıracak eğitim, uygulama ve politikaların takip edilmesi, bu yaklaşımın hedeflediği birlikte yaşama kültürüne ulaşma açısından önemlidir.

Birbirinden değişik inanç ve din yorumlarının ayrılık sebebi görülüp mezhebi aidiyetlerin öne çekildiği bir coğrafyada, bir arada yaşamı sürdürme kültürünü sıhhatli bir düzleme oturtmak için yapılacak birtakım şeylerin olduğu kabul edilmelidir. Mezhebi esaslar ve idrak edilen din anlayışı kat'i olmayıp tarihi ve coğrafi koşullara, sahip olduğu kültürel kodlara, bireyin anlama becerisine, bilgi seviyesine ve görüşüne göre farklılıklar gösterebilmektedir.⁴⁸ Bu sebeple din içerisindeki birbirinden değişik yorum ve anlayışlar tabii kabul edilmelidir. Aynı dinin inananları olarak müşterek değerlerde bir araya gelip bütünleşebileceğimiz hatırdan çıkarılmamalıdır. İslam ortak paydasının gayesi dinin ana ilkelerine inananları Müslüman kimliği ile bir çatı altında buluşturmak olduğundan, bu doğrultuda değişik yorumların birer zenginlik olarak görülüp, kesret içinde vahdet anlayışının geliştirilmesine çabalanmalıdır. Bu vahdet/birlik, İslam'ın kök değerlerinde buluşmayla sağlanabilecektir.⁴⁹

Onat'ın bakış açısıyla mezhepler; Müminlerin, dini yaşadıkları zaman dilimlerinde en sağlıklı biçimde anlama ve yüz yüze geldikleri sorunlara çözüm bulabilme niyetinin birer neticesidir. Hz. Muhammed, dini anlama ve hayata aksettirme noktasında örneklik sergilemiştir. Onat, inananların, bu misalden yararlanarak, içerisinde kaim olduğumuz dönemde, insanlığı saadet ile buluşturacak doğru din yorumunu üretmek mecburiyetinde olduklarını bildirir. Üstelik o, bunun, sosyal değişimin tabii bir neticesi olduğunu belirtir.⁵⁰

Her mezhep, kendisini hak mezhep gibi kabul etmiş, kurtuluşa ermiş fırka olduklarını temellendirebilmek için de, teşekkül ettikleri dönemden geriye giderek Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemle bir bağ kurmuş ve ayrıca mezhep esaslarını Kur'an ve Sünnet ile delillendir-

⁴⁸ Bkz. Hick, *İnançların Gökkuşuğu*, 8-17.

⁴⁹ Bağlıoğlu, "Mezhepleri Anlamada İslam Ortak Paydası", 149-150.

⁵⁰ Hasan Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2003), 129.

meyi arzulamışlardır. Üstelik bu bağlamda, kendilerinin hususi tarihlerini kurguladıkları gibi, seçmeci bir usul ile inançlarına uyan Kur'an ve Sünnet tasavvuru da tekemmül ettirmişlerdir.⁵¹ Mezhep takipçileri, kendi mezheplerinin hak mezhep, "öteki" olarak kabul ettikleri diğerlerinin ise Bidat ehli veya sapkın/bâtıl mezhep olduklarını söylemiş ve bu doğrultuda hadis bile uydurabilmişlerdir.⁵² Bu doğrultuda, her dini-siyasi grup yahut farklı dini yapının, kendisi için yeni bir tarih inşa ettiği söylenebilir. Onat, bununla birlikte, geçmişin verilerinin yeniden kurgulanarak bundan hareketle yeni bir tarih yaratmanın, Hz. Muhammed'in doğru anlaşılması hususunda ciddi sorunlar meydana getirdiğini ifade eder.⁵³

Türklerin ahlak temelli din yorumunun köklerini Hoca Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli ve Hacı Bayram Veli'de aramak yerinde olacaktır. Türk tasavvuf anlayışının öncüleri olan bu şahsiyetlerin her birinin, Ebu Hanife ve Hanefilikten beslendiği açıktır.⁵⁴ Yine bu şahsiyetlerin her biri, kelami çerçevede, İmam Maturidi tarafından sistemleştirilerek ferdi yükümlülüğü öne çıkaran din yorumunu takip etmiştir ve bunu Türk Dünyasında hâkim kılmaya çalışmıştır. Yeni bir uygarlık oluşturmak ise ancak bu şahsiyetlerin ve bıraktıkları manevi mirasın sağlıklı bir biçimde ele alınıp değerlendirilmesiyle imkân dâhilinde olabileceği söylenebilir.⁵⁵

İnananların, İslam'ın ana davası olan tevhidin ekseninde İslam ortak paydasını iyi irdeleyip benimsemeleri, doğru bir tarih algısı ve şurunun var olması ile mümkün kılınabilir. Kur'an'ın ana ilkelerinden yola çıkarak, Hz. Muhammed'i rol model alıp insanoğlunun asırlardır biriktirdiği ortak deneyiminden ve bilim merkezli birikiminden yararlanarak daha sıhhatli, yaratılışın doğasına münasip bir İslam yorumuna erişmek mümkün olabilecektir. İslam, tarihi tevarüs ile birlikte, sağlam bir bilim anlayışıyla irdelenebilirse insanların mana dünyasına ve insanca, bir arada ve barış içerisinde yaşayabilmelerine

⁵¹ Onat, "İslam Ortak Paydası", 17.

⁵² Geniş bilgi için bkz. Cemil Hakyemez, "İtikadi Mezheplerin Görüşlerini Hadislerle Temellendirme Gayretleri", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* II/4 (2003), 59-88.

⁵³ Hasan Onat, "Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, İslami İlimler Dergisi (2007), 29.

⁵⁴ Ebû Hanife (ö. 150/767) herhangi bir günahtan ötürü Ehl-i Kible'nin tekfir edilemeyeceğini, "Ben müminim." diyen bir insana Müslüman gözüyle bakılması gerektiğini söyler. Kaynak için bkz. Muhammed Zahid el-Kevseri, *İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri*, trc. Mustafa Öz (İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981), 43.

⁵⁵ Hasan Onat, "Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde -Velayetname'nin Anlam ve Önemi Hakkında-", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 3 (2010), 48.

tekrar katkı sunabilecektir. Bunun hayata geçirilmesi, ancak geçmişin ve insanlığın ortak tecrübesinin sıhhatli anlaşılmasıyla mümkün olabilecektir.⁵⁶

Dünyanın içinde bulunduğu imkân ve koşullar göz önüne alındığında, sorumluluk sahibi her Müminin, İslam'ın ana ilkelerini temel alarak onu yeniden yorumlamak ve düşünmek gibi bir mesuliyeti vardır. Din, insanı manasız, yersiz ve boş duygulardan arındırarak onu özgürleştirir.⁵⁷ Özgür insan aynı zamanda yapıp ettiklerinden sorumludur. Ancak ve ancak özgür fertlerden müteşekkil topluluklar ahlaklı, faziletli ve hukukun üstünlüğünün tesis edildiği medeniyetler kurabilirler.

Onat; mümin münevverlerin, İslâm'ın onlara yüklediği kritik mesuliyetin şuurunda olup İslam'ın ana ilkelerini temel alarak doğru bir İslam yorumu oluşturmaları ve Müslümanların vahdetinin tesis edilmesi için çabalamaları gerektiğini belirtir. Ona göre, iletişim imkân ve fırsatlarının artması, Müslümanların bir ve beraber olabilmelerinin sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Müslümanların fikir ayrılıklarının çoğunluğunun, İslam'ın kök değerleriyle ilgili olmadığı bilinmelidir. İslam dini, inananları ortak paydadan şaşmamak şartı ile birbirinden farklı fikir ve görüşlerin olabileceğine imkân tanır. Müslümanlar bugün, geleneksel din yorumunun kaynak ve esas belirleyicilerini eleştirir bir üslupla ele alarak bilimsel metotlarla dine bakış açısını yeniden inşa etmeye muhtaçtır. Bu gerçekleştirildiğinde mezhep, cemaat gibi, birtakım mutlaklaştırılmış kurumsal din yorumlarının Kur'an ve Peygamber'i gölgelemesine mani olunmuş olacaktır.⁵⁸

2.3. Mezhepsel Çoğulculuk Anlayışı

Bütünleştirici yaklaşımın üç sacayağından birini teşkil eden mezhepsel çoğulculuk anlayışı, bir dinin içinde var olan birbirinden farklı algılayışların bir arada yaşayabilme teolojisi ve felsefesini ifade eder. Mezhepsel çoğulculuk anlayışıyla vurgulanmak istenen, farklı din yorumlarının ayrılıkları ile tanınması ve kabul görmesinin gerekliliğidir. Bu sayede barış içinde birlikte yaşayabilmek mümkün olacaktır. Mezhepsel çoğulculuk ile hedeflenen, inananların takip ettiği din yorumunu önemsizleştirme, mezhebi temayüllerini görmezden gelme, mezhepleri tek tipleştirme ya da anonim bir mezhep inşa etme değil; taassubun yerine müsamahalı din yorumunu ikame etmek noktasında mezhepler arası problemlerin çözümüne katkıda bulunmaktır.

⁵⁶ Bağlıoğlu, "Mezhepleri Anlamada İslam Ortak Paydası", 158.

⁵⁷ Hasan Onat, "İslam Ortak Paydası", 22.

⁵⁸ Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2011), 24; Bağlıoğlu, "Mezhepleri Anlamada İslam Ortak Paydası", 166-167.

Bu şekilde oluşturulacak hoşgörü kültürünün toplumsal birlik ruhunu da güçlendireceği muhakkaktır. Aynı şekilde bu anlayış ile geyisi güdülen, düşünce özgürlüğüne hürmetkâr bireylerden oluşan bir toplumun meydana gelmesine dair bir algı oluşturmaktır.⁵⁹

Mezhepsel çoğulculuğun temeli, saygı ve tanımaya dayalı din anlayışıdır. Mezhepsel çoğulculuğa sahip bir kimse, kendi mezhebinin/din yorumunun doğruluğu hususunda ona özel bir mana yükleyebilir. Zaten bu gerçekleştirilmez ise bir mezhebe mensup olmanın anlamı kaybolacaktır. Ancak mezhepsel çoğulculuktan söz edilebilmesi için diğer fırkaların da varlığını tanımak, onları saymak ve dindışı görmemek gerekmektedir. Mezhepsel çoğulculuk mefhumuna göre İslam'da mezhep birdir. Bunun anlamı mezheplerin tek bir görüşe indirgenmesi değil, bilakis tevhit umdesinden taviz vermeme koşulu ile farklılıkların tek bir dairenin/İslam'ın içerisinde kabul edilmesidir. Bu açıdan mezhepsel çoğulculuk fikri irdelenirken dışlayıcı nitelikteki batıl ve şirk terimleri yerine Kur'an-ı Kerim'in esas vurguladığı unsurlardan "tevhit" kavramı öne çıkarılmaktadır.⁶⁰

Mezhepsel çoğulculuk anlayışında esas olan, mezheplerde var olan dini yaklaşımları mutlakiyet, tekelcilik, hoşgörüsüzlük, tarafgirlik, çatışma, dışlamacılık vb. kavramlardan arındırarak, bu kavramların yerine sevgi, saygı, uzlaşma ve hoşgörüyü egemen kılmaktır. Bütün Müslümanları tek bir İslam'ı algılama biçimi üzerinde bütünlüşmeye zorlamak esasında onları daha çok bölmekte ve aralarındaki tansiyonu daha da yükseltmektedir.⁶¹

Dışlayıcılık yahut tekçilik; yalnız bir tek din anlayışının kat'i doğruluğu taşıdığını, bununla örtüşmeyen diğer anlayışların ise hatalı ve sapkın olduğunu iddia eden ve necatın yalnızca kendi fırkasında mümkün olduğunu kabul eden değerler dizisi olarak tanımlanabilir.⁶² Dışlayıcılık, mezhepsel çoğulculuk mefhumu ile birbirine zıttır. Fikirlerde körü körüne bağlılık ve bağnazlık toplumda gerginliğe ve ayrımcılığa sebebiyet vermektedir.⁶³ İnsan tabiatına hürmetin ve farklı din anlayışlarını kabullenme ve tanımının taassubu ortadan kaldıracağı muhakkaktır.

⁵⁹ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 74.

⁶⁰ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 77.

⁶¹ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 75.

⁶² Krş., Adnan Aslan, "Batı Perspektifinden Dinî Çoğulculuk", *İslam Araştırmaları Dergisi* 2 (1998), 146-147.

⁶³ Krş., Nevzat Y. Aşıkoğlu, "Hoşgörü ve Tolerans Kavramları Üzerine", *MEB Din Öğretimi Dergisi* 38 (1993), 43.

Mezhepsel çoğulculuk mefhumuna göre ilahi ve mutlak bir tek gerçek vardır, dini-siyasi gruplar ise buna ulaşmanın farklı yollarıdır. Bu durumu gökten inen tatlı suyun yeryüzüne temasıyla beraber toprağın durumuna göre renginin kokusunun tadının değişmesi örneğiyle açıklamak mümkündür. Bilindiği üzere gökten inen suyun özünde tatlı ve temiz olmasına rağmen, yere düştükten sonra yapısı değişmektedir.⁶⁴ Buradan hareketle gönderilen din tek bir din olduğu halde, insanların farklı dinlere ve çeşitli mezheplere sahip olması hususu daha iyi anlaşılabilir.

Tarihte birçok mezhep, dini en güzel biçimde temsil edenin kendisi olduğunu; diğerlerinin sapkın olduğunu ileri sürmüştür. Mezhep müntesipleri, benimsedikleri din yorumunu daha görünür kılabilmek için diğer mezhepleri tadel etme ihtiyacı duymuş ve onların aleyhlerine Hz. Peygamber'e isnat edilen birtakım rivayetler uydurmuşlardır.⁶⁵ Bu şekilde, kendilerini İslam dairesi içerisinde tutup diğerlerini küfür veya ehl-i bidat olmakla suçlamış ve İslam ile kendi mezheplerini özdeşleştirme yoluna gitmişlerdir. Hâlbuki Kur'anî ilkelerden uzaklaşmayan mezheplerin ad, düşünce ve görüşleri ne olursa olsun, dinin dışına itilmesi İslami bir davranış değildir.⁶⁶

2.3.1. Neden Mezhepsel Çoğulculuk Anlayışı?

Mezhepsel çoğulculuk anlayışı, İslam mezhepleri arasındaki sosyal problemlerin çözümünde anahtar niteliğindedir. Öncelikle bu anlayış, dini çoğulculuk ve dinler arası diyalog karşısında daha gerekli ve öncelikli olması dolayısıyla, aynı dine inananların birlik ve beraberliğine olan ihtiyacı ortaya koymakta, fikri ve fiili anlamda mezhep çatışmalarını engellemeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak mezhepsel çoğulculuk anlayışı, dinin gayesinin, tek bir yorumu önceleyen ve ona göre şekillenen bir toplum yaratmak değil; tevhit ilkesiyle birleşebilecek, farklılıkları zenginlik olarak görebilen bir toplum ve din anlayışı yaratmak olduğunu gözler önüne sermektedir. Tüm bunların yanında bu anlayış, hoşgörü vurgusuyla taassubu kırmakta, farklı

⁶⁴ Hanifi Özcan, *Maturidi'de Dini Çoğulculuk* (İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay., 1999), 99.

⁶⁵ Geniş bilgi için bkz., Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), 25-31; Mehmet Ali Büyükkara, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi İle İlgili Metodolojik Problemler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes'elesi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 468 vd.

⁶⁶ Sönmez Kutlu, *Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik* (Ankara: DİB Yay., 2003), 10.

fikirlerin özgürce gelişmesi gerektiğini savunmakta, toplumsal barışın sağlanması ve İslam medeniyetinin gelişmesi için önemli mesajlar vermektedir.

Dini çoğulculuk anlayışı, kendi dininin yanında diğer dinlerin de yine Tanrı katından geldiğine inanmayı gerektirir. Dini çoğulculukta, hiçbir dini inanç sistemi mutlak doğruluğu temsil etmediği gibi, her din de kendi kabında ötekilerinden müstakil olarak doğru ve hak kabul edilmektedir.⁶⁷ Bu düşünceyi savunanlara göre, Müslümanların İslam dininin yegâne hak din olduğu şeklindeki iddia ve söylemlerinden vazgeçmeleri gerekmektedir.⁶⁸ Ancak Müslümanların büyük çoğunluğuna göre yalnız İslam hak, hakikat ve mutlaktır. Bu durumda dini çoğulculuk anlayışının İslam dünyasındaki mezhepler arası yaşanmakta olan problemlere fayda getirmekten uzak olduğu ortadadır. Diyalogun dinler arasında olması yerine, din müntesipleri arasında olması, Müslümanların içinde bulunduğu sosyal problemlere getireceği çözümler nedeniyle daha öncelikli ve gereklidir. Din müntesiplerinin kendi aralarında iletişim kurmadan, diğer dinlerle diyalog kurması birçok teolojik problemi de beraberinde getirmektedir.⁶⁹

İslam tarihine ve günümüz İslam dünyasına göz gezdirildiğinde diyaloga daha ziyade aynı dine inanan İslam toplumunun ihtiyaç duyduğu ortadadır. Haricilerin, sahip oldukları din anlayışlarının bir gereği olarak yaptıkları acımasız fiiller ve günümüzde din adına gerçekleştirilen terör faaliyetleri, tekfir eden veya dışlayan din anlayışlarının ne denli tehlikeli neticeler yaratabileceğini apaçık göstermektedir. Herhangi bir kişinin başvurduğu intihar girişimi, onlarca insanın canını yitirmesine neden olabilmekte, mabetlere baskın yapılarak orada bulunan kimseler diri diri yakılabilmekte ve gerçekleştirilen bu fiillerin din için yapıldığı iddia edilmektedir. Oysa İslam dinine göre yaşam hakkı dokunulmazdır. Öyle ki İslam, sebepsiz yere bir insanın hayatını elinden almayı, bütün insanların hayatlarını ellerinden almakla müsavi sayarken, bir hayatı kurtarmayı da bütün can sahiplerinin yaşama hakkını kurtarmaya bedel görmüştür.⁷⁰ Bu yaşananlara bakıldığında, mezhepsel çoğulculuk anlayışı ile İslam dininin

⁶⁷ Mahmut Aydın, *Hristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2005), 33.

⁶⁸ Aydın, *Hristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları*, 98.

⁶⁹ Bağhoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 73; Daha fazla bilgi için bkz. Kemal Ataman, "Öteki Kavramı ve Hakikat İddiası Çerçevesinde Gruplaşmaya Bakış", *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dinî Gruplar Arası İlişkiler)*, ed. Hayati Hökelekli ve Vejdi Bilgin (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015), 315-321.

⁷⁰ Mâide, 5/32.

inananları arasında sağlanacak diyaloga ne derece ihtiyaç duyulduğu apaçık görülmektedir.

Kendisi gibi düşünmeyi küfürle itham etmek, olması gereken İslami bir yaklaşım tarzı olamayacaktır. Dışlamacılık, tekfir ve taassubun aşılarak farklı din anlayışlarına karşı hoşgörü, toplumsal barış ve ahengin sağlanabilmesi mezhepsel çoğulculuk anlayışı ile mümkündür. Yaygın kamu vicdanının öngördüğü “mezheplerin eşitliği ilkesi”ne uygun davranılması, mezhepler arası çatışma ve ayrımcılıkları elimine edecek; her bir kimseye hürmet, eşitlik ve muhabbetle yaklaşılacaktır. Müslümanların, dine dair değişik anlayışların olabileceği bilincine varabildikleri ve kendilerinin de onlardan bir tanesine müntesip olmakla beraber öbürlerine saygı ile bakabildikleri ölçüde, bu çoklu inanç yorumu içerisinde birliğin sağlanması mümkün olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette İslam'ın tevhit esasının üstüne inşa edilmiş olduğu, insan tabiatının da buna münasip bir biçimde halk edildiği bildirilmiştir. Mezhepsel çoğulculuk fikrinde de asıl olan tevhide imandır ve bu anlayışta fırkaları bu esasta uzlaşmaya çağrı söz konusudur. Bu fikrin temeli Kur'an'ın hedef ve gayeleri ile örtüşmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Yaradan; *"Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık"*⁷¹ ve *"göğü Allah yükselti ve mizanı(dengeyi) O koydu"*⁷² buyurmaktadır. Bu mizan, dünyada vakıa olduğu gibi inanç dünyasında da vakıadır. Kur'an'ın amacı tevhit ilkesini haiz fertlerden tevhit toplumunu oluşturmaktır. Müslümanlar meselelerini çözüme kavuşturmak için ulvi ve müşterek kaynakları olan vahye yöneldiklerinde tevhit ilkesinde birleşme kendiliğinden gerçekleşecek; farklılıkları tanıma, anlama ve saygı ile farklı din anlayışlarının bir arada uzlaşma içinde yaşaması mümkün hale gelecektir.⁷³

Mezhepler, sosyal ve dini bir olgu olmasının yanında aynı zamanda düşünce dünyamız için bir zenginliktir. Her mezhebin, İslam fikir havzasına dâhil ettiği belli başlı yenilik ve zenginlikler söz konusudur. Söz gelimi, Haricilik aracılığıyla "Hilafet Kureyş'in hakkıdır" kaidesi ciddi bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır.⁷⁴ Mürcie; iman ile amelin durumu ve büyük günah mevzusunda diğer mezheplere mu-

⁷¹ Kamer 54/59.

⁷² Rahman 55/7.

⁷³ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 81.

⁷⁴ Mehmet S. Hatipoğlu, "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureyşliliği", *A.Ü.İ.F. Dergisi* XXIII (1978), 162 vd.

halefete ederek düşünce özgürlüğü, hoşgörü ve adalet ilkelerine dayanan bir iman anlayışını ortaya çıkarmıştır.⁷⁵ Mutezile, akli öne çıkarak, İslam uygarlığının ortaya çıkışına büyük katkılarda bulunmuş; bunun yanında, Kindi, Farabi, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd gibi Müslüman filozofların ilmi birikim ve faaliyetleri ile İslam felsefesinin inkişaf ve tekâmülüne ortam sağlamıştır.⁷⁶ Farklı düşünme biçimlerine sahip topluluklar kendi kültür havzasında geliştirdikleri din anlayışlarıyla İslam Medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Fikir zenginliğinden bahsedebilmek için değişik anlayışların hep birlikte, sulh içerisinde bulunması gerekmektedir. Farklılıklardan çatışma ve ötekileştirmeye gitmek yerine, sentezler üreterek düşünce zenginlikleri oluşturulmalıdır.

2.3.2. Mezhepsel Çoğulculuk Anlayışının Çözüm Önerisi

Mezhepsel çoğulculuk anlayışının, İslam mezhepleri arasında yaşanan ötekileştirme ve çatışma gibi sosyal problemlere karşı ortaya koyduğu çözüm; mezhepleri anlama noktasında her birinin geliştirdiği kendine özgü değerler olduğunun kabul edilmesi, farklılıkların birer zenginlik olduğu bilinciyle hareket edilmesi, diğer mezheplerin kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa öyle kabul edilmesi ve ötekileştirme ile mezhebi taassuba mahal vermeden din anlayışında hoşgörünün hâkim kılınmasıdır. İslam toplumunda mezhepsel çoğulculuk anlayışının yerleşmesi, huzur ve barış ortamını temin edecek ve bu sayede birlikte ortak değerlerde buluşmak mümkün olacaktır.

Günümüzde mutlak ve katı kimlik tanımlamalarına değil, derinlikli ve bir o kadar da esnek kimlik tanımlamalarına gereksinimimiz vardır. Mezhepsel çoğulculuk anlayışı, Müslümanların kendi mezhebi kimliğini korurken diğer mezheplere saygı duymayı öğrenmenin gereğini vurgular. Bunun yanında mezheplerin öne çıkan bir takım uygulamalarının, Müslüman olabilmenin değil, o mezhebin müntesibi olabilmenin koşulu olduğu bilinmelidir. Mezheplerin, dini başkalık değil, anlayış ve yorum farklılığı olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Örneğin imamet nazariyesine inanmak Müslüman olmanın değil, Şii/Caferi olmanın şartıdır. Mezhepsel çoğulculuk fikrine göre, Şii Müslümanların bu anlayışına öbür mezheplerden olan Müslümanlar bilakaydüşart saygı duymak durumundadır. Şii Müslümanlar ise başka mezheplerden olanların bu nazariyeye bir akide olarak kabul

⁷⁵ Geniş bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002).

⁷⁶ Bağhoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 87.

etmemesinden dolayı herhangi bir rahatsızlık hissetmemeli ve bu nazariyeyi dinin bizatihi kendisinin değil, kendilerinin tabi olduğu mezhebin şartı olarak görmelilerdir.⁷⁷

Mezhepsel çoğulculuk anlayışı gereği, herhangi bir mezhebin müntesipleri diğer mezhepleri; ötekileştirici, tahkir edici ve aşağılayıcı ifadelerle tavsif etmemeli, bundan şiddetle kaçınmalı ve mezheplerini kendi beyanlarına göre kabul etmelidir. Kimin necata erip kimin ermeyeceği meselesinin Allah'ın ilmi ve iradesinde olup, bu konuda keskin ve sivri konuşmaktansa açık uçlu ve maksadını aşmayan cümleler kurmak daha uygun olacaktır. Mesela hak mezhep kavramı mezhepler arası ötekileştirmeyi ve dolayısıyla çatışmayı körüklemektedir. Mezhepleri doğru veya yanlış, hak yahut batıl gibi tavsiflere tabi tutmaktansa, insan tabiatından neşvünema bulan ve zaman içerisinde de kurumsallaşan değişik düşünce ekolleri olduğu apaçık bir biçimde dile getirilmelidir. Tevhit, nübüvvet ve mead inancı daha da öne çıkartılmalı, detaylardaki farklılıklar ise manevi ve fikri zenginliğimiz olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda, her mezhep muhkem Kur'anî öğretiyeye taban tabana ters düşmedikçe haktır ve doğrudur.

Değişik anlayışlardan kimseler arasındaki birbirini tanıma, kabullenme ve hoş görme esaslarına dayanan mezhepsel çoğulculuk anlayışı gereği, dinin içindeki farklı yorumlar tenakuzdan çok, zenginlik yaratan çeşitli anlayışlar olarak kabul edilmeli, bireyler farklı din anlayışlarını özgürce açıklayabilmeli ve yaşayabilmelidir. Müsamahalı ortamın tesis edilebilmesi için başka görüşleri hoş görmenin yanı sıra, farklı mezheplere ait kanaatlerin de felsefi perde arkasının öğrenilmesi gerekmekte ve bu sayede taassubun aşılacağı öngörülmektedir.

Mezhepsel çoğulculuk anlayışına göre, her bir mezhebin kanaatlerinin, doğrudan kendi ana kaynaklarından öğrenilmesi şarttır. Hangi bir mezhebe yönelik öne sürülen isnatlar, o mezhebin müntesiplerince onanmadıkça doğru kabul edilmemeli ve söz konusu mezhep, kendi kültür zemininde tanınmalıdır. Mezhepler hakkındaki doğru bilgi sayesinde, mezhepsel çoğulculuk anlayışının gelişmesi, mezhepler arası ötekileştirme ve çatışmanın aşılması mümkün olacaktır.

Farklı mezhep müntesipleri arasında diyaloga dayalı ilişkilerin geliştirilmesi ve toplumsal açıdan birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi noktasında, bu grupların birlikte rahatlıkla ibadet edebileceği ortamların sağlanması, mukaddes olduğuna inanılan gün ve gecelerde icra

⁷⁷ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 77.

edilen etkinliklere devlet erkânının katılması ve farklı mezhep mensuplarının birbirlerinin kutsal kabul edilen günlerini kutlaması önem arz etmektedir. Farklı mezhep müntesipleri arasında komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve evlilik gibi güçlü bağların kurulması toplumu daha da kaynaştıracaktır. Bunun yanında değişik mezhep müntesiplerinin ikili iletişimde veya medyatik temaslarda birlik ve beraberliğe vurgu yapan "Şii kardeşlerimiz" ve "Alevi canlarımız" gibi muhabbet dolu, birleştirici ifadelerle başvurulmalıdır. Ayrıca eğitim programlarında müfredatlar hazırlanırken uzlaşmacı bir dil kullanılarak kardeşlik duygularını ön plana çıkartan birlik ve beraberlik temasının daha çok vurgulanması da farklı mezhep müntesipleri arasında diyalogun kurulması açısından önemlidir.⁷⁸

Mezhepsel çoğulculuk anlayışında, her mezhebin inanç ve değerler havuzunda hakikat incilerinin var olduğu ve doğruların farklı tarzlarda algılandığı, son gayenin tevhit umdesi olduğu ve bu umde ile beraber de peygamberlere ve ahiret gününe iman eden her bir kimsenin necata erecek birleyiciler olduğu görüşü yer almaktadır. Bu şekilde başka insanların dini anlama biçimlerine müdahil olmama ve saygı gösterme tarzındaki anlayış, din sahasının hür bir yaşantı sahası olmasına olanak tanımaktadır.

Mezhepsel çoğulculukta aynı kök inançları haiz, aynı membadan beslenen, yalnızca dini öncelikleri değişik yorumlardan bahsedilmektedir. İslam dini içerisindeki değişik anlayış ve yorumlar, sahip olduğu öz farklılığı ile varlığını korumalı, o şekilde tanınmalı ve kabul görmeli, aynı dinin inananları olduğumuz hatırdan bir an olsun çıkarılmamalıdır. Farklılıkları görmek ve tanımak, her bir kimseye farklı farklı dini ve etnik kimlik belirlemek manasına çıkmamaktadır. Gaye, farklılıkları ayırıştırmak değil, bütün inananları İslam dairesi içerisinde bütünleştirmek olmalıdır. Mezhepleri bir noktada buluşturan öğeler, onları birbirlerinden ayıran ve özge kılan öğelerden çok daha fazladır ve mühimdir.⁷⁹

Mezhepsel çoğulculuk anlayışıyla İslam dünyasının içinde gelişen tüm kültürel ve fikri birikimin ortak bir ilke etrafında buluşması mümkün olacaktır. Böylece birbirinden farklı din anlayışlarına sahip Müslümanlar, sahip oldukları ortak geçmiş ve ortak geleceklerinin bilinciyle, mevcut kültürel, fikri ve ahlaki birikiminin sentezine varacak; burada tevhit ilkesinde buluşarak, kendini bir ve bütün kılacaktır.

⁷⁸ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 95.

⁷⁹ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 74.

Sonuç

Tek olan İslam'ın tarihi süreç içerisinde yüzlerce farklı yorumu ortaya çıkmıştır. Bu yorum tarzları kurumsallaşarak mezhepleri oluşturmuş, bilahare bu mezhepler din ile özdeşleştirilerek dinin yerine ikame edilmiştir. Burada problem elbette ki mezheplerin veya farklı dini yapıların oluşması değil bunların İslam'la aynı normda kabul edilmesidir. Bu durum, bütünleştirici yaklaşımın işlevsiz bir duruma evrilmesine sebebiyet vermektedir. Belirli bir zaman diliminin ve belli bir coğrafyanın ürettiği mezhepler, beşeri oluşumlar oldukları için oluşturdukları görüş ve düşüncelerin doğru veya yanlış olması imkân dâhilindedir. Bu nedenle mezhepleri hak-batıl, sapkın-hakikat gibi sınıflandırmalara tâbî tutmak doğru değildir.⁸⁰ Bu tür yaklaşımlar Müslümanları etnik ve mezhebi aidiyetler üzerinden çatışmaya sürükleyebilmektedir. Bütünleyici yaklaşımda mezhebi kimlik değil, Müslüman kimliği öne çıkarılmalıdır. Aynı din içerisinde farklı din anlayışlarının olduğu bir ortamda milli bir güç ve bütünlük oluşturmak istiyorsak, bunu müşterek tarihi deneyimize, müşterek aidiyet duygusuna ve müşterek ülkümüze yaslamak mecburiyetindeyiz.

Bütünleyici yaklaşımın önündeki engellerden bir tanesi de din ile siyasetin iç içe olduğunun kabul edilmesidir. Siyasetin dili ayrıştırıcıdır. Bu anlayış özellikle Şii gruplarda ve Selefi anlayışı benimseyen Müslümanlarda oldukça baskındır. Din ve siyaseti bir bütün olarak kabul eden anlayışlarda tekfir ve ötekileştirme düşüncesi daima etkindir. Ayrıca iktidarda olanlar yaptıklarını meşrulaştırmak, muhalif olanlar ise iktidarı yıpratmak ve iktidar olmak için dini oluşumları kullanmak isterler. Bu ise din üzerinden toplumun ayrışmasına neden olur. Kardeşlik ve barışı esas alan bir din olan İslam, siyasetle özdeşleştirildiğinde bütünleştirici yaklaşım ister istemez yok olur.

Bütünleştirici yaklaşımda iman ve kurtuluşun bireysel olduğu kabul edilir. Dolayısıyla mezhebi aidiyeti üzerinden kimse dışlanamaz veya tekfir edilemez. Bir başka bireyin mümin olup olmadığını saptama hakkı da mevzu bahis olamaz. Bir kimse neye, nasıl, ne şekilde inanacağına kendisi karar verir. Bütünleştirici yaklaşımda bir kimşenin mensubu bulunduğu mezhepten veya dini yorumundan dolayı dışlanması kabul edilemez. Her mezhep mensubu din anlayışını öz-

⁸⁰ Klasik İslam Mezhepleri Tarihi yazıcılığında "73 fırka" rivayetini esas alarak bu tür tasniflere giden kaynaklar için bkz. Abdülkadir Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991); el-İmamü'l-Kebir Ebi'l-Muzaffer İsferyânî, *Et-Tabsir fi'd-Din* (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1983); Ebu'l-Huseyin Malatî, *Et-Tenbih ve'r-red ala ehli'l-ehvai ve'l-bida'*, thk. Muhammed Zahid El-Kevserî (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriye Li't-Türas, 1993).

gürce açıklama ve inanç ile ritüellerini yerine getirme hakkına ve ortamına sahip olmalıdır. Bütünleştirici yaklaşımda mezhepleri reddetmek yerine onları oldukları halleriyle kabul etmek öne çıkmaktadır. Mezhepler hakkındaki doğru bilgi, farklılıkları anlamayı kolaylaştırmakta ve mezheplerin düşünce zenginliği olduğu bilincini aşılacaktır. Dolayısıyla ortak kıymet ve nişanelerin bütünleştirici etkisi görmezden gelinmemeli ve yapıcı, kurucu, onarıcı, iyileştirici, birleştirici unsurlar öne çıkartılarak, mezhep mensuplarının bir arada yaşama idealine imkân tanınmalıdır. Bütünleştirici yaklaşım akıl ve vahyi esas alır. Bu bağlamda bir düşüncenin mutlak kabul edilmesi gereken bir inanç esası olabilmesi için Kur'an'da açık ve net bir biçimde bahsedilmesi gerekir. Bu nedenle, Allah'ın var olduğuna ve biricikliğine, peygamberi Hz. Muhammed'in gönderilen son elçi olduğuna ve ahirete inanan herkes, Müminler topluluğunun bir üyesi olarak kabul görür.

Bütünleştirici yaklaşımla ortaya koyduğumuz üç düşünce biçiminin de temel hedefi birlik ve bütünlüğü sağlamak, ahlak ve adaletin hâkim kılındığı bir Müminler topluluğu inşa etmektir. Burada amaç, yeni bir din anlayışı geliştirmek değil, her Müslüman'ın kendi mezhebi içerisinde kalıp dini prensipleri doğru bilgiyi esas alarak yeniden düşünmesini sağlamaktır. Çünkü doğru bilgi bizleri önyargılardan kurtarır, uzlaşma ve hoşgörüyü sevk eder. Dini hayatı doğru bir biçimde anlamlandırmak ve diğer mezhebi farklılıklara toleransla bakabilmek için fitrata uygun din anlayışını tesis etmek gerekmektedir. Bu hususta şuur oluşturacak eğitim, uygulama ve politikaların benimsenmesi ve hayata geçirilmesi, bu yaklaşımın hedeflediği bir arada var olma kültürüne erişebilmek açısından son derece önemlidir.

Bütünleştirici yaklaşımın üç sacayağını oluşturan mezhepler üstü yaklaşım, mezhepsel çoğulculuk anlayışı ve İslam ortak paydası anlayışları geliştirilebilirse, tarihte olduğu gibi bugün de Müslümanların saygı, bir arada yaşama ve farklılıkları birer zenginlik sebebi olarak algılama bilincini sağlayan ortak değerler etrafında buluşmaları mümkün kılınabilir. Dinin gayesi, tek tip bir din anlayışı temelinde tekdüze bir toplum yaratmak değil, tevhit ilkesinin rehberliğinde birleşebilecek, farklılıkları birer zenginlik göstergesi olarak algılayıp hoşgörüyü aydınlanacak bir toplum ve din anlayışı meydana getirmektir. İslam toplumunun mezheplerin temelinde parçalanmış bir durumda olması, yaşanan fikri ve fiili çatışma, ötekileştirme ve dışlama/dışlanma sorununu ele aldığımızda bütünleştirici yaklaşımın ortaya koyduğu üç büyük çözüm önerisinin ehemmiyeti dikkatlerden kaçmamalıdır. Bunlar, birbirinden bağımsız düşünülemez kadar iç içe olan ve birbirlerini tüm yönleriyle destekleyen, bütünleştirici

yaklaşımın üç saç ayağıdır. Bu üç koşulun sadece bir tanesi ile meselelerin üstesinden her ne kadar bir nebze gelinebilse de, aralarındaki uyum sayesinde bu üçünün eş zamanlı tatbikiyle mezhebe dayalı sorunların çözüme kavuşturulması kaçınılmaz olacaktır.

Kaynakça

- Abdülkadir Bağdadî. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Thk. Şuayb Arnavud. III. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1999.
- Arıkan, Âdem. "Ebu'lKâsım el-Belhî (el-Ka'bi), Kitâbu'l-Makâlât". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2018), 497-506.
- Aslan, Adnan. "Batı Perspektifinden Dinî Çoğulculuk". *İslam Araştırmaları Dergisi* 2 (1998), 143-163.
- Aşıkoğlu, Nevzat Y. "Hoşgörü ve Tolerans Kavramları Üzerine". *MEB Din Öğretimi Dergisi* 38 (1993), 41-43.
- Ataman, Kemal. "Öteki Kavramı ve Hakikat İddiası Çerçevesinde Gruplaşmaya Bakış", *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dinî gruplar Arası İlişkiler)*, ed. Hayati Hökelekli ve Vejdi Bilgin (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015), 315-321.
- Aydın, Mahmut. *Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2005.
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Mezhepleri Anlamada İslam Ortak Paydası". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Haziran 2021): 148-175.
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15:1 (2010), 71-97.
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Fıtrata Uygun Din Anlayışı ve Psikolojik Yansımaları". *Uluslararası Din ve Medeniyet-I Sempozyumu*. Tebliğler Kitabı - Cilt III. Elazığ: FÜİF Yayınları, 2021: 209-226.
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Hacı BektaşVeli'nin Din Anlayışında Mezhepler Üstü Yaklaşım". *DEÜİF Dergisi Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı* (2021), 389-413.
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Mezhepsel Çoğulculuk", *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*. Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2009: 151-163.
- Belhî, Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed. *Kitab'ul-Makâlât ve mahu uyunu'l-mesâl ve'lcevâbât*. Thk. Hüseyin Hansu-Racih Kurdî-Abdülhamid Kurdî. İstanbul: Kuramer-Dârü'l-feth, 2018.

- Biçer, Ramazan. "Küreselleşme ve Mezhep Çatışmaları". *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Eylül 2016): 361-375.
- Büyükkara, M. A. "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi İle İlgili Metodolojik Problemler". *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes'elesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Büyükkara, M. A. "Mezhepsel Uzlaşma ve Barış: Modern ve Postmodern Yaklaşımlar". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* (2013): 109-138.
- Çevik, Mustafa. "Global Köyde Dinlerin Sonu mu?". *Dinî Araştırmalar* 6/17 (Haziran 2003), 163-177.
- Evkuran, Mehmet. "Çağdaş İslam Düşüncesinde "Mezhep" Krizi: Mezheplerin Dinsel/Teolojik Meşruiyeti ve Sosyolojik Anlamı Üzerine", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015), 615-633.
- Ferro, Marc. *Sömürgecilik Tarihi*. Çev. Muna Cedden. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Gömbeyaz, Kadir. "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi". *UÜİF Dergisi* 14/2 (2005), 147-160.
- Gül, Merve. "Mezhepler Arası Ötekileştirme Karşısında Mevlânâ'nın Hoşgörü Öğretisi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/6 (Haziran 2019): 349-360.
- Hakyemez, Cemil. "İtikadi Mezheplerin Görüşlerini Hadislerle Temellendirme Gayretleri". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* II/4 (2003), 59-88.
- Hatipoğlu, Mehmet S. "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureyşliliği". *A.Ü.İ.F. Dergisi* XXIII (1978), 121-213.
- Hick, John. *İnançların Gökkuşağı*, çev. Mahmut Aydın, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 200), 8-17.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Fasl fi'l-mileli ve'l-ehvâi ve'n-nihal*. Thk. Abdurrahman Umeyra Muhammed İbrahim Nasr. I-V. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1996.
- İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid. "Fiten". *Sünen*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbakî Riyad. Daru'l-Hadâre, 2015.
- İsferâyinî, el-İmamü'l-Kebir Ebi'l-Muzaffer. *Et-Tabsir fi'd-Din*. Beyrut: Alemü'lKütüb, 1983.
- Kaçmazoğlu, Hacı Bayram. "Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme". *Eurasian Journal of Educational Research* 6 (2002), 44-55.
- Karaca, Mehmet. "Farklılaşma, Bütünleşme ve Birlikte Yaşama Üzerine". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 18 (2012), 226-238.

- Kevseri, Muhammed Zahid. *İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri*. Trc. Mustafa Öz. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981.
- Kubat, Mehmet. "73 Fırka Hadisi'ni Yeniden Düşünmek". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2012), 9-45.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. Çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Kutlu, Sönmez. *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları*. Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- Kutlu, Sönmez. *Din Anlayışında Farklılaşmalar ve Türkiye'de Alevilik-Bektaşılık*. Ankara: DİB Yay., 2003.
- Kutlu, Sönmez. *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Malati, Ebu'l-Huseyin. *Et-Tenbih ve'r-red ala ehli'l-ehvai ve'l-bida'*. Thk. Muhammed Zahid El-Kevseri. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriye Li't-Türas, 1993.
- Onat, Hasan. "Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde -Velayet-name'nin Anlam ve Önemi Hakkında-". *Alevilik Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 3 (2010), 46-54.
- Onat, Hasan. "Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak". *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu İslami İlimler Dergisi* (2007), 27-32.
- Onat, Hasan. "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği / Commonality of Islam and the Truth of Sects / المشترك الإسلامي وحقيقة المذاهب القاسم". *İlahiyat Akademi* 5 (Temmuz 2017): 11-36.
- Onat, Hasan. *99 Soruda İslam Mezhepleri* (Henüz yayımlanmamış eser).
- Onat, Hasan. *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2003.
- Özalp, Ahmet. "Ötekileştirme: Sembolik Etkileşimci Bir Bakış". *Toplum Bilim Dergisi* 8/16 (2014), 227-235.
- Özcan, Hanifi. *Maturidi'de Dini Çoğulculuk*. İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay., 1999.
- Özensel, Ertan. "Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Bir Sorun Alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2020), 369-378.
- Rençber, Fevzi. "İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* X/1 (2017), 77-102.
- Robbins, Stephen P. *Organizational Behavior*. New Jersey: Prentice Hall Inc., 2001.

- Sarıkaya, M. Saffet. *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Müslümanlar Arasında Fırkalaşma ve Hz. Peygamber'in Şahsında Dini Zihniyetin Yeniden Teşekkülü". *III. Kutlu Doğum Sempozyumu*. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fak. Yay., 2000: 101-111.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Maturidi'nin Din Anlayışında Hoşgörü", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* III/2 (Güz 2010), 145-164.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim b. Ebi Bekr. *El-Milel ve'n-Nihal*. Thk. Muhammed Seyyid Kılânî. II. Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bânî, 1961.
- Şimşek, M. Şerif. *Yönetim ve Organizasyon*. Konya: Günay Ofset, 2002.
- Teber, Ömer Faruk. "Bektaşî Erkânnâmelerinde Mezheplerüstü Yaklaşım". *I. Uluslararası Hacı Bektaş Sempozyumu 2* (Mayıs 2010), 659-667.
- Tirmizî, Ebi İ'sâ Muhammed b. İ'sâ. "Fiten". *Sünen*. Thk. Dr. Beşşar b. 'Avvad. Beyrut: Daru'l-Garbu'l-İslâmî, 1996.
- Yılmaz, Hakan. "Biz'lik, Öteki'lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler". *Nihai İçeriksel Rapor*. İstanbul: Açık Toplum Vakfı ve Boğaziçi Üniversitesi, 2010.

Extended Summary

When Islamic sects and their social problems are considered, it is probable to see that the sects and other religious groups that have come into existence through history have increased in number and exhibited a reflex to push those who come across in the field of existence out of religion by creating alternatives to each other. In this situation, the fact that these groups, which are in an intellectual and de facto struggle to consolidate their existence and to base their views on a legitimate ground, hence Islam, turns the conflict into a giant ball of problems, causing new problems today; and it reveals the existence of opposing stances that have been moved to political field from religious field and even reflected on social life from there through political and religious attitudes that have been continuing for ages.

The said differentiations, which emerged as an inevitable result in the context of sects, caused social groups to look at each other as the other, and this othering perspective led to breaks that could lead to conflict in the common denominator. The integrative approach we have put forward against this danger is the synthesis of inclusive

thinking styles that will make a contribution to the improvement of consciousness in Islamic society and give the right to live to all colors of peace via the unity and solidarity it contains, the ideal of meeting on Islam's consociate ground and the understanding of sectarian pluralism. Herein, it is probable to break the ground of conflict among Islamic sects through the integrative approach, and to get Muslims, who are believers of the religion of tawhid, to make their values practical by establishing a healthy bond between their shared past and future on the direction of common religious values and Islamic principles instead of turning minor differences in religion and worldview into a ball of problems.

The integrative approach is also the reflection of a human fusion that has been tried to be stressed throughout history in the focus of common sense, peace, reconciliation, religious and moral values against the opposition, marginalization, intellectual and actual conflict arising from some interpretation differences among Muslims on the ground of religion. So the supra-sectarian approach, the understanding of sectarian pluralism, and Islam's consociate ground, which constitute the three pillars of the integrative approach, should be strengthened, and Muslims should unite around shared values that allow them to see love, respect, coexistence, and differences as wealth now as in the previous times.

The supra-sectarian approach is a unifying social motivation that prioritizes fundamental moral values such as love, conscience, tolerance, justice, peace, hospitality, and responsibility and carries society to a more vigorous and invincible position in the face of fragmentation. The supra-sectarian approach is also a historical experience in that it has contributed to the Turkish society's instilling a religious interpretation accordingly to its traditions. This constructive and restorative approach taken by the Anatolian saints against the differences in interpretation of religion once the people suffered because of the financial and political crisis contributed significantly to the society's ability to overcome the problems they experienced on the ground of religion, to look to the future with hope by protecting their expected values, to consider Islam as a roof concept and to the making social peace real. This approach emphasizes the necessity of embracing different religious judgments, understandings, and interpretations of followers of the same religion rather than highlighting the religious provisions and interpretations of a single sect. Thus, it aims to unite around common values by blocking othering and bigotry in Islamic society.

The idea of meeting on the common denominator of Islam aims at understanding tawhid correctly among the Islamic sects against the

social problems of the sects. According to this approach, which emphasizes that the principle of tawhid is the keystone for Muslims to live together in peace, the Islamic society should carry its identity with the awareness of its shared values and common past and be able to confront the danger of alienation from itself with a dynamic ordinary mind. In this framework, it is necessary to present an interpretation of religion suitably with the creation to give a healthy meaning to religious life and to look at other religious understandings with a focus on peace and tolerance. It is significant to follow the education, practices, and policies that will raise consciousness for this problem to achieve the culture of coexistence aimed by this approach.

Comprehending sectarian pluralism is the key to solving social problems among Islamic sects. First, since this understanding is more necessary and prioritized over religious pluralism and inter-religious dialogue, it reveals the need for the union and tolerance of those who adopt the same religion and aims to prevent sectarian conflicts in an intellectual and de facto sense. In addition, the understanding of sectarian pluralism reveals that Islam aims not to create a uniform society and a single type of religion but to create a society and religion understanding that can unite with the principle of oneness and see differences as wealth. In addition, this understanding breaks bigotry with stress on tolerance, advocates the free improvement of different ideas, and gives important messages for the foundation of social peace and the development of Islamic civilization.

When we consider the fragmented situation of Islamic sects, the problem of intellectual and actual conflict, marginalization, and exclusion, the integrative approach offers three great solutions. These three ways of thinking are the parts of the integrative approach that are so united that they shall not be thought independently from one another and back each other in all aspects. It is probable to solve issues via only one, but thanks to the harmony between them, working with two or three simultaneously in solving a problem is much better. Since these three intellectual efforts cannot be thought of separately, it was tried to present our work through the schematic context among them. Therefore, the integrative approach is full of the aim and belief of Muslims to save their opinions on sects from the swamp of bigotry, to adopt the understanding of religion that centers tolerance and allows reconciliation, and thus to live together in peace and tranquility.